CSIKÁNY TAMÁS

A HÁROMSZÉKI KISHÁBORÚ 1848 DECEMBERÉBEN

A szabadságharc menetét döntően az határozta meg, hogy a főhadszíntéren a szemben álló felek főereje milyen eredménnyel harcolt. Hadseregének téli sikere jutatta Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy kezére Pestet és Budát, majd egészen a Tiszáig, az ország területének nagyobb részét. Görgei Artúr tábornok kiválóan irányított hadserege érte el azt a nagy sikert, hogy 1849 májusára az országnak csak kis szögleteiben maradt idegen katona, ugyanakkor a Dembiński, majd Bem altábornagy vezette magyar fősereg temesvári csatavesztése okozta a szabadságharc szomorú végét. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy csupán a Pozsony és Temesvár közötti területre korlátozódott volna a háború, éppen ellenkezőleg, szinte az ország egész területén folytak harcok, helyenként szünet nélkül, hol kisebb, hol jelentősebb erőkkel, reguláris, nemzetőr és népfelkelő csapatok között, sokszor öngerjesztő módon. Vagyis a döntést kereső nagy hadműveletek mellett egy sor úgynevezett kisháború dúlt, melyek egyébként mindig is kísérői voltak a különböző korok fegyveres konfliktusainak.

Az 1848–49-es szabadságharc során több kisháború dúlt az ország területén. Ezek közül most a háromszéki ellenállással kívánunk foglalkozni, a hadművészet fent említett területének bemutatásával. Háromszék önvédelméről már többen írtak, közülük összefoglaló jellege, objektivitásra törekvése miatt Egyed Ákos munkássága emelkedik ki. Az általa írt munkák megnyugtatóan tisztázták az önvédelem szervezésének körülményeit, eseményeit, így a székely oldalon történtek bemutatásánál nagymértékben támaszkodunk műveire. A következőkben elsősorban mégis osztrák szempontból vizsgáljuk az eseményeket, köszönhetően annak, hogy a császári-királyi hadseregnél keletkezett parancsok, jelentések alapján jobban rekonstruálhatók a harctéri események, mint az e szempontból rendkívül hiányos, jórészt a visszaemlékezőkre alapozott székely oldal esetében.[1]

A kisháború jellemzői

A napóleoni háborúk utáni évtizedekben katonai gondolkodók, hadtörténészek egész sora kísérelte meg a hadművészet egyes fogalmainak tisztázását, újraértelmezését. Ennek során, többek között, igyekeztek meghatározni a kisháború lényegét, tartalmát, amely azonban igen nehéz feladatnak bizonyult.[2]

Kisháborúnak minősíthettek ugyanis minden olyan hadi cselekményt, mely nem a főhadszíntéren zajlott s melynek közvetlen célja nem a döntés kivívása volt. Ennek megítélése, az események ilyen szempontú osztályozása, nem okozhatott gondot. Egy másik nézet azonban azon műveleteket nevezte kisháborúnak, „amelyek csupán egy hadsereg vagy hadtest hadműveleteit mozdítják elő anélkül, hogy közvetlen összefüggésben len-

[1] A tanulmány megírását a bécsi Collegium Hungaricum Ösztöndíjának támogatása tette lehetővé számomra. Itt kívánok köszönetet mondani Hermann Róbertnek, a Kriegsarchivban végzett kutatásaimhoz nyújtott segítségéért.

[2] A rövid összefoglalás a következő munka alapján készült: Principien 1876.

nének egy ország meghódításával vagy uralásával."[3] E sorokat von Valentini vezérőrnagy[4] vetette papírra, aki tehát a felderítést, a vállalkozásokat, a meglepéseket és a különböző elterelő műveleteket értette kisháború alatt. A saját csapatok tevékenységének fedését és információk gyűjtését az ellenségről, vagyis tulajdonképpen könnyű csapatokkal végrehajtott feladatok összességét, melyek mindig szükségszerűen segítették a főseregetet.[5] Az idők folyamán azonban e tevékenység annyira részévé vált a hadműveleteknek, hogy már aligha lehetett külön tárgyalni.

A kisháború megfogalmazásakor olyan nézettel is találkozhatunk, amely szerint annak célja is ugyanaz, mint a „nagy" háborúé, viszont más módszerek alkalmazásával. Az ellenség felett több kisebb győzelmet aratni, ellenálló képességét folyamatosan gyengíteni, vezetőit elrabolni, fenyegetni, vagyis kimeríteni és ezzel háborús céljáról lemondatni; ez is elvezethet a végső győzelemhez.

A különböző megközelítések a lényeget tekintve azonban mégis hasonló tevékenységet takarnak. A mellékhadszínterekre általában alig jutottak reguláris csapatok, különösen olyanok, melyeket csatákban, ütközetekben a döntés kivívására szántak. Elsősorban tehát itt is könnyű csapatok jelenlétével számolhattak, emellett különböző szervezetű szabadcsapatokkal, népfelkelőkkel, vagyis a helyi lakossággal. E hasonlóság tette lehetővé azt is, hogy általánosságban meghatározzák azon alapelveket, melyek a kisháborús hadviselésre jellemzőek lehettek.

A kisháború célja tehát az ellenség legyőzése, de nem túlerővel, technikai fölénnyel, még csak nem is hagyományos minőségbeli és szervezettségbeli fölénnyel, hanem különleges képességek felmutatásával. Ennek alapjelzői az önállóság, mozgékonyság, a képzettség, az elkötelezettség és adott esetben a hősiesség voltak.

A mellékhadszíntéren harcolók számára a következő feladatok fogalmazódhattak meg: az adott terület megtartása legtöbbször túlerővel szemben, az ellenség jelentős erejének lekötése rendszerint védelemmel, de sok esetben színlelt támadásokkal, vállalkozásokkal, állandó nyugtalanítással. Ehhez általában kis létszámú csapatok álltak rendelkezésre, melyeknek csak csekély része volt reguláris, tömegét a helyi lakosság adta. Utóbbiak megbízhatóságát az alacsony kiképzettségi fok ellenére azért nem lehetett megkérdőjelezni, mert az ott élő emberek számára ez egyben honvédő, nemzeti háborút jelentett. Ez az egyik fő tényezője a kisháborús sikernek. A másik fontos alapfeltétel a megfelelő földrajzi környezet, vagyis a terep. A sík, nyílt vidék volt legkevésbé alkalmas e hadviselésre, viszont az erdős-hegyes, mocsaras területek rendkívüli előnyöket biztosíthattak. A harcászati eljárásokat e körülményekhez kellett igazítani.

A kis létszámú, bonyolult körülmények között harcoló csapatok sikerének fontos eleme az állandó mozgás volt, amivel lehetetlenné tették hollétük kiderítését, ugyanakkor ennek révén szerezhettek információkat az ellenségről. A gyorsaság tette lehetővé a rajtaütéseket, például a szemben álló fél előőrsein, figyelő- és biztosítópontjain, raktárain, menetoszlopain. E képesség birtokában siker, vagy erős ellenállás esetén azonnal

[3] Principien 1876. 1. o.

[4] Georg-Wilhelm von Valentini porosz vezérőrnagy (1775–1834)

[5] Már a XVIII. századi európai hadművészet is szívesen fordult a sablonokat kerülő „kisháború" felé. Erről *Jeney Lajos Mihály:* A portyázó, avagy a kisháború sikerrel való megvívásának mestersége korunk géniusza szerint. Hága, 1759. (Budapest, 1986.)

vissza is vonulhattak, eltűnhettek. A vállalkozásokat kis csoportokban, önállóan kellett végrehajtani, ami egy egészen más típusú parancsnoklást kívánt, mint hagyományosan. Minden vezetési szint igényelte a megfelelő döntésképességet, a körültekintő, tudatos irányítást. Megfogalmazódott olyan nézet is, hogy a kisháborúban van igazán szükség a képzett parancsnokokra, hisz abban nincs olyan magasabb kötelék, amelyben csupán a sablonokat kell követni. „Az önállóság a kisháború lelke."– ahogy Decker porosz tábornok fogalmazott.[6] A csoportok sokszor teljesen magukra utalva működtek, parancsnokaik saját belátása szerint. Az úgynevezett előőrsi vagy portyázó hadviselés ugyanakkor nem csak a parancsnoktól, hanem az egyes katonától is megkövetelte az önállóságot és sok esetben az önfeláldozást is. Ez utóbbit azonban csak végszükség esetén várták el, hiszen, éppen az alacsony létszám miatt, mindenkire szükség volt, főleg a leghasználhatóbb harcosokra. Ezért ritkán alakultak ki hosszan elhúzódó harcok, lövöldözések. A harcászat leegyszerűsödött, előtérbe került a mesterlövészek pontos tüze. A támadó lehetőleg váratlan csapásra készült, majd a lehető legnagyobb eredmény elérése után gyorsan visszavonult a helyszínről.

A kisháborút folytató haderő fegyvernemi összetétele megfelelt az általános elveknek. A XIX. században a gyalogság és a lovasság mellett már egyértelmű volt a tüzérség jelenléte is. Az arányokat meghatározta a terep, a feladat, de legtöbbször a lehetőségek. Mindhárom fegyvernemre vonatkozott a „könnyű" általános jelző. A gyalogság esetében ez elsősorban a sorban álló és össztüzeket lövő társaikhoz képest pontosabb, gyorsabban tölthető puska, illetve egyéb szálfegyverek alkalmazását jelentette. Lovasság esetében leghasználhatóbbnak a már klasszikusnak számító huszár csapatnem bizonyult, sajátos feladatrendszerével. A tüzérségnél szintén a könnyebben mozgatható lövegeket részesítették előnyben. Az egy- és háromfontos ágyúnak különösen a hegyi, vagyis a szétszedhető és málházható változata jelenthetett nagy támogatást. Előtérbe került a röppentyűk (rakéták) alkalmazása, melyeknek háromlábú állványait bárhol fel lehetett állítani.

Az egyes harcászati kötelékek nagyságának meghatározása alkalmazkodott a harcmódhoz. Míg normál esetben gyalogságnál a zászlóaljat (rendszerint ezer fő) tekintették alapvető kötelléknek, a kisháborús követelményhez igazodva előtérbe került a kétszázados osztály (zászlóaljharmad) alkalmazása, három-négyszáz fővel. A lovasságnál kilenctíz lovas, egy megfelelő szakaszparancsnokkal, már jól alkalmazható volt. A tüzérségi megerősítésnél lövegekről, lövegpárokról beszélhetünk, melyeket egyes különítményekhez, osztagokhoz osztottak be, az ütegkötelék alkalmazása szinte kizárt volt. A katonáknak érteniük kellett a műszaki munkákhoz is, mert ilyen jellegű támogatásra alig volt lehetőség és el kellett bírniuk a málhájukat is, hiszen poggyász- és más szállítószekerek nem lassíthatták a meneteket.

A kisháborús harcászat a következő harcmódokat részesítette előnyben:

– „csatárharc" – gyors, rövid támadásokkal az ellenség kifárasztása, gyengítése, felriasztása és minden ponton, ahol lehet, nyugtalanítása, e helyekről való elűzése;

– meglepés – az ellenség felkutatása, rajtaütés, les- vagy rejtekhelyről támadás, találkozóharc;

– védekező harc – egyes helyek megőrzése, szállítmányok, vagy fontos katonai és gazdasági létesítmények fedezése.

[6] Principien 1876. 3. o. Karl von Decker rendelkezési állományú tábornok (1784–1844).

A teoretikusok által előszeretettel alkalmazott kifejezés az előőrsi és a portyázó harc, melyekkel a fenti feladatokat megoldhatták. A védelem, vagy védekező harc volt a legkevésbé kedvelt harcmód, de sokszor, szükségszerűen, alkalmazni kellett. Egy portyázó különítménnyel szemben egy bizonyos v. R. tábornok[7] a következő követelményt állította. „1. katonai szolgálatra alkalmasság és fizikai készenlét. 2. lovas és lovagolni tudás. 3. félig vadásznak, félig utásznak és egy kicsit tüzérnek lenni. 4. az előőrsi szolgálatban való jártasság. 5. a dolgok iránti kedv és szeretet. 6. becsület a szó minden értelmében."[8]

Háromszék katonaföldrajzi leírása

Háromszék Magyarország, Erdély és Székelyföld délkeleti szögletében fekszik, területe kiválóan alkalmas kisháborús hadviselésre. Magas hegyek övezik, határa csupán délnyugat felé nyitott. „A Székelyföldnek legszebb, legérdekesebb s minden tekintetben legkitűnőbb részét kétségtelenül Háromszék alkotja."[9] Orbán Balázs a szék természeti adottságaira éppúgy értette előbbi mondatát, mint az ott élő emberek mentalitására. Háromszék – miként egész Székelyföld – lakói számára az évszázadok során létkérdéssé vált a harc, az önvédelem. A terület elszigetelt fekvése egyrészt jó védelmet biztosított, másrészt az ott élők külső segítségben nem, vagy csak késve reménykedhettek. Ehhez a geostratégiai helyzethez igazodott az az aktív szabadságvágy, mely annyira jellemző a székelyekre, és amelyért a történelem során annyiszor fogtak fegyvert. A székelyek határőri feladataik teljesítéséért már a középkorban királyi kiváltságokkal rendelkeztek, ami az évszázadok során jelentősen módosult. Csík- és Háromszék lakóinak egy része a XIX. században is határőr-katonai szolgálatot látott el, vagyis a lakosság hagyományai és részben felkészültsége lehetővé tette a kisháború sikeres folytatását. Ehhez járult még az a nehéz, edzett embert igénylő életmód, ami az ott élőkre jellemző volt.

Háromszék 3153,6 négyzetkilométernyi területén négy város (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Bereck és Illyefalva), 103 falu és két puszta volt.[10] Háromszék, nevével ellentétben, négy széket egyesített, Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszéket. A terület földrajzi és közigazgatási határai a XIX. században már nem estek egybe. A keleti határa az egyedüli, ahol a Keleti-Kárpátok havasai egyértelművé tették a szék határát. Ennek déli vége a Bodzai-szorosnál volt, ahol viszont Felső-Fehér megye egy része húzódott Háromszék és az ettől délre lévő Barcaság között. A határ onnan észak felé haladt a Feketeügy folyóig, majd azzal együtt az Oltig. A szék nyugati határa az Olt folyó volt, kivéve Hídvég és Árapatak környékét, ami szintén Felső-Fehér vármegyéhez tartozott. Köpectől kezdve az északi határ kelet felé a Barót- és az Uzonka-patak vonala, majd a Szent Anna-tó környékét, a Büdös és Nagy-Csomág hegyeket délről kikerülve – melyek megint csak Felső-Fehér vármegyéhez tartoztak – a Kézdi- és Kászonszék közötti háton haladt a Keleti-Kárpátokban lévő Nemere-hegység felé. Közigazgatásilag Háromszék északi

[7] Decker használta e rövidítést. Principien 1876. 63. o.

[8] Uo.

[9] *Orbán* 1868. 1. o.

[10] Az adatok forrása *Lipszky János:* A Magyar Királyság általános térképe (Mappa generalis regni Hungariae). Pest, 1806 (1804–1808) DVD. In: *Lipszky János:* A Magyar Királyság és társországainak térképe és névtára. Budapest, 2002.

szomszédja Bardóc-fiúszék, amely Udvarhelyszékhez tartozott, illetve Csíkszék, keletről és dél-keletről a két román fejedelemség, délnyugatról Brassó-vidék (és Felső-Fehér-vármegye említett kis különálló része), nyugatról pedig Felső-Fehér-vármegye határolta.

A szék természetes határa keleten az említett Nemere, majd dél felé haladva az Ojtoziszoros után a Háromszéki-havasok 1700 méter fölötti csúcsai, egészen a Bodzai-szorosig. Északon a Hargita és annak nyúlványai képeznek nehezen áthatolható akadályt, amelyhez nyugatról a Persányi-hegység csatlakozik. A Déli-Hargitában található Kakukk-hegy 1558 méter magas, a Persányi-hegység Vár-hegye is meghaladja az 1100 métert.

Háromszék területe változatos képet mutat, nyugati felét a Baróti- és a Bodoki-hegység osztja részekre, középső területe a Szépmező lapos vidéke. Orbán Balázs erről így írt: „Ezen havasok között terül el Háromszéknek gyönyörű tere, melyet termékenységéért a Székelyföld Kanaánjának jogosultan nevezhetünk, mivel a számos vizér által öntözött térségnek dús talaján terem hazánknak legszebb és legjobb tiszta búzája, mely súlyban még a bánátit is felülmúlja."[11] A Háromszékhez tartozó Miklósvárszék és a szomszédos Udvarhelyszék részét képező Bardóc-fiúszék területét Erdővidéknek nevezik, de földrajzi szempontból ide tartozik Felsőrákos, Ágostonfalva, Apáca és Ürmös település is Felső-Fehér-vármegyéből.[12] Erdővidék tehát magába foglalja az Olt-völgyet a Kormos-Lángos- és Barót-patak vidékétől Bölönig terjedő területet, kilenc bardócszéki, három miklósvárszéki helységgel és a felsorolt Felső-Fehér-vármegyei településekkel.

A szék legjelentősebb folyója az Olt, mely észak felől érkezve keresztülfolyik Háromszéken, de mielőtt elhagyná azt, nyugatnak, majd északnak fordul, így képezi a nyugati határt. Az Olt legjelentősebb mellékfolyója a Feketeügy, és Kökös közelében egyesülnek. A két folyó jelentős akadályt képez, az Olt a szék egész területén, a Feketeügy az alsó folyásánál. E folyókba számtalan patak ömlik, melyek azonban általában könnyen „átlábolhatók". Az úthálózat viszonylag sűrű volt. A legjelentősebb útvonal a Brassó–Illyefalva–Sepsiszentgyörgy–Tusnád–Csíkszereda felé tartott, illetve Brassóból Prázsmáron át Kézdivásárhelyre, onnan egyrészt Kászonszék felé, másrészt Berecken át az Ojtozi-szoros felé vezetett. Országos útnak számított a Brassóból Földváron, Hídvégen, Felsőrákoson át Székelyudvarhelyre vezető út. Ezen kívül számtalan úton átjuthattak a hegyeken, melyek köves altalajuk miatt rendszerint jól járhatóak voltak. A folyók menti településeket is utak kötötték össze.

A vidék időjárási viszonyait elsősorban a medence-jelleg határozza meg. Ennek köszönhetően sokat fúj a szél, amelyek közül a legismertebb az ún. nemere. A hasonló nevű hegység felől váratlanul és nagy erővel betörő szél különösen télen okoz sok kárt, hóviharokat idéz elő, torlaszokat épít. Ettől függetlenül a székelyek mégis örülnek neki, mert feltámadása jó termést ígér. Nyugati irányból fúj az ún. német szél, mely „félt és utált". Egyébként az időjárás a mezőgazdasági műveléshez igen kedvező.[13]

Háromszék lakossága a század közepén 100 000 fő körül mozgott.[14] A családok 90 %-a mezőgazdaságból élt, emellett elsősorban Kézdivásárhelyen iparosok és kézműves mes-

[11] *Orbán* 1869. 3-4. o.

[12] *Demeter* 1998. 9. o.

[13] *Orbán* 1869. 4. o.

[14] *Egyed* 1978. 12. o.

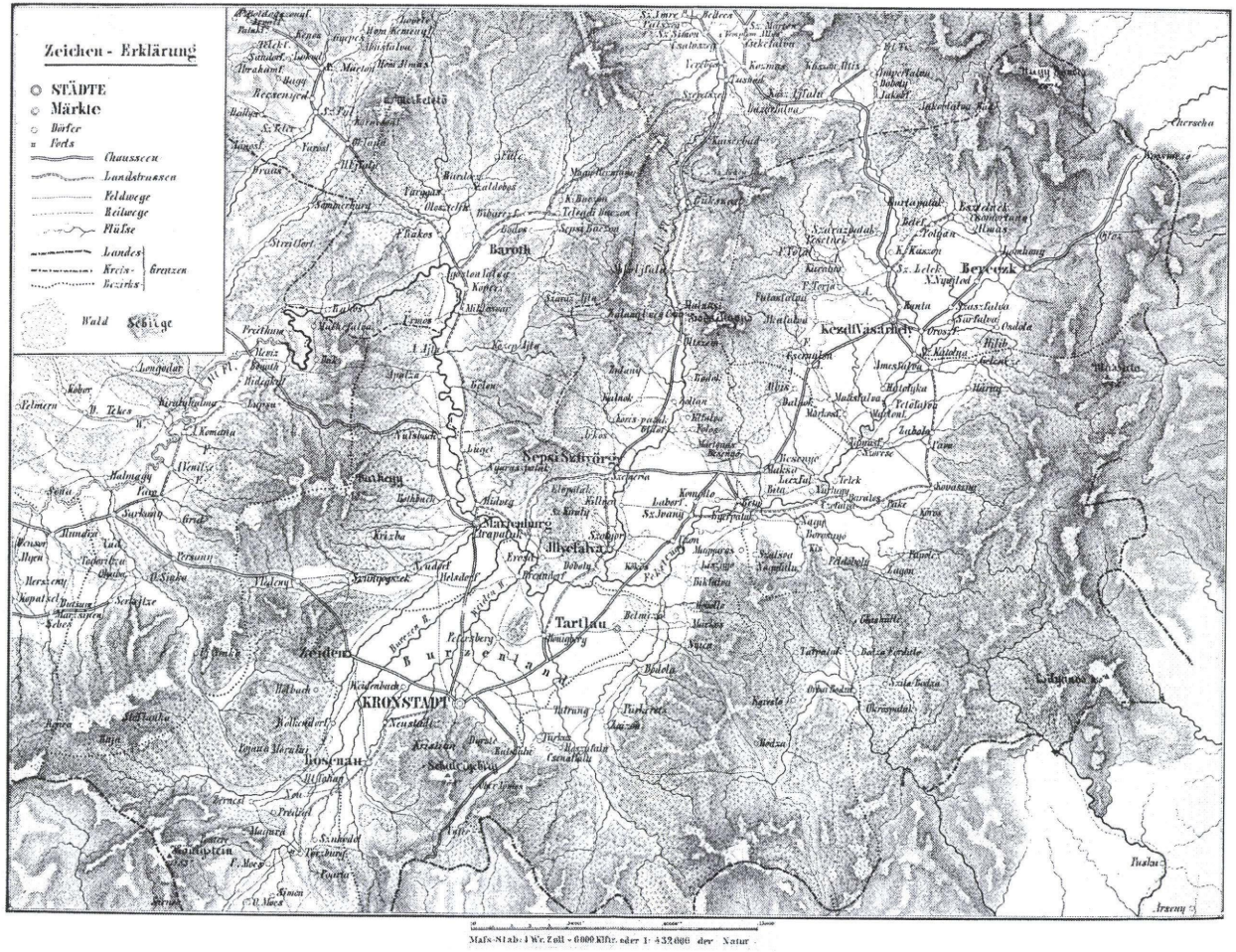

„Uibersichts-Karte des südöstlichen Theiles von Siebenbürgen" – Heydte, *1863.* nyomán

terek dolgoztak. A lakosság fele, a néhány százaléknyi nemes, polgár és pap mellett, az ún. katonarendűekhez tartozott, a többi jobbágy- és zsellércsaládban élt. A lakosság néhány százaléka román zsellér és jobbágy volt, akik elsősorban a hegyekben laktak. Háromszék polgári vezetője a választott főkirálybíró volt, az egyes székeket alkirálybírók vezették. A felettes hatósági tisztet az Erdélyi Főkormányszék látta el. E vezetői struktúrával párhuzamosan működött a katonai vezetés is, mely közvetlenül a birodalom katonai érdekeit képviselte.

Háromszéken 1764-ben állították fel a 15. (2. székely) határőr-gyalogezredet, melynek katonái helyben teljesítettek szolgálatot. Részben szintén a szék adta a 11. (székely) huszárezred legénységét is, melynek parancsnoksága és néhány százada is a vidéken állomásozott. A katonarendű családok felett az ezredparancsnokságok álltak, akiket viszont az Erdélyi Főhadparancsnokság irányított Nagyszebenből. A határőrök szabad állású földművelők voltak, saját földdel rendelkeztek. A családok férfitagjainak 18 és 50 éves kor között kellett katonáskodniuk. Megfelelő kiképzés után részt vettek a határok védelmében, ellenőrzésében, sőt háború esetén akár a hadszínterekre is vezényelhették őket. A határőröknek, a rendszeres szolgálat mellett, évenként 50 napot különböző hadgyakorlaton kellett tölteniük. A családok katonai rend szerint éltek, nevelték és taníttatták fiúgyermekeiket. A katonai szolgálatot a székelyek nehezen fogadták el, mely a személyes kötelezettség mellett olyan egyéb anyagi terheket rótt rájuk, melyeket alig tudtak teljesíteni. Nekik kellett ruházatukról, felszerelésükről gondoskodniuk, részt kellett venniük szállításokban, a tisztjeik eltartásában és még egy sor olyan terhet viseltek, melyek földjeik művelésének jövedelméből alig tudtak fizetni. A székelyekre erőszakolt katonai rendszer ráadásul idegen hatalom uralmát testesítette meg.

Az önvédelmi harc előzményei

Az 1848 március–áprilisi magyarországi események a székelyek között is nagy lelkesedést váltottak ki, elérkezettnek látták az időt régi sérelmeik orvoslására. Azzal azonban egyelőre várniuk kellett, hisz az áprilisi törvények értelmében először az erdélyi országgyűlésnek el kellett fogadnia az uniót, amit azt követően az uralkodó hagyott jóvá és csak azután kezdődhettek a változások. A háromszékiek elsősorban a kötelező katonai szolgálatot, a jobbágyi terhek eltörölését és a törvény előtti egyenlőség, az általános vallási és polgári szabadságjogok érvényesülését akarták elérni. A reményteli várakozás közben kapta a parancsot a háromszéki határőrezred, hogy négy százada készüljön fel indulásra, illetve fegyvereik egy részét málházza fel kocsikra. Április 25-én Uzonban a négy század és a szállítmány valóban készen állt az indulásra, de némi tanácskozás után a székely katonák úgy döntöttek, hogy nem hagyják el földjüket és a fegyvereket sem engedik elvitetni.[15] A katonák végül hazatértek, a fegyvereket pedig Sepsiszentgyörgyre szállították. E lépést nem helyeselhették sem a kolozsvári főkormánynál, és még kevésbé a főhadparancsnokságon.

Az egyre izgatottabb viszonyok között a rend fenntartása a szerveződő nemzetőrségre hárult. Annak megalakítása már április elején közgyűlési határozattal megindult. A nem-

[15] *Egyed* 1978. 37. o.

zetőrök soraiba nemeseket, katonarendűeket, értelmiségieket vártak és fogadtak fel, alacsonyabb számban jobbágyokat és zselléreket is. Mindenesetre figyeltek arra, hogy a szervezet tükrözze az egyenlőséget, a testvériséget, amelyre oly nagyon törekedtek.

A székely határőr alakulatokat a főhadparancsnokság szerette volna máshol tudni, mint éppen azon a területen, mely máris sok gondot okozott neki. A jól használható katonák segítségére azonban máshol is számítottak. Batthyány Lajos miniszterelnök május 19-én úgy döntött, küldöttséget indít Székelyföldre, hogy a székelyek támogatását kérje a délvidéki szerb felkelés megfékezéséhez. Klapka György, Gál Sándor és Hajnik Károly hivatalos segítséget Erdélyben – az unió kimondása előtt – nem kaphatott és hiába próbálkozott a küldöttség Maros-, majd Udvarhelyszéken, sikerrel csak Háromszéken járt. Először Sepsiszentgyörgyön, majd május 30-án Alsócsernátonban tartottak nagygyűlést, melyen egyetértettek, hogy szegedi táborba katonákat kell küldeni. Megállapodtak abban is, hogy az alakulatok szervezésében nemeseknek, katonarendűeknek és jobbágyoknak egyaránt részt kell venniük. A jobbágyok viszont nem akartak menni, míg robotolniuk kellett, ezért hát a gyűlés határozatilag kimondta a robot megszüntetését.[16] A pesti küldöttség végül sikerrel járt. A csíki 1. határőrezredtől augusztus 14-én Szeged felé „kiindult" egy zászlóalj, a háromszéki 2. határőrezredtől ugyancsak egy zászlóalj július 23-án már Kolozsváron volt, a székely huszárok egy osztálya pedig július 27-én hagyta el Hídvéget.[17]

Közben Kolozsváron május 29. és június 18. között ülésezett a már nagyon várt erdélyi országgyűlés, mely megszavazta az uniót, és –az áprilisi törvényekkel összhangban – megalkotta azon törvényeket, amelyek lehetővé tették Erdély polgári átalakulását. Foglalkoztak a székely katonai szolgálat kérdésével is, amit oly módon kívántak megoldani, hogy a határőrségből nemzetőrséget szerveznek, és mindenkire kiterjesztik a katonai kötelezettséget. Ezt a javaslatot azonban az uralkodónak jóvá kellett hagynia, addig minden maradt a régiben.

A következő hetek, hónapok eseményei nem igazolták a várakozásokat. Hamar kiderült, hogy a szászok és a románok csak kényszerből szavazták meg az uniót, a konzervatív erdélyi főnemesség pedig nem kíván olyan lépéseket tenni, melyek veszélyeztetnék viszonyát az udvarral. Anton Puchner altábornagy, erdélyi főhadparancsnok is ellenérdekelt volt, főleg miután Bécsből egyre sűrűbben kapta az erre vonatkozó instrukciókat. Szeptember 4-én Carl Urban ezredes, a 17. (2. román) határőrezred parancsnoka felmondta a magyar kormány iránti engedelmességet, majd a szeptember 15–25. között megtartott balázsfalvi román nemzeti gyűlés, miután elutasította az uniót, kimondta a fegyveres harc szükségességét. Mindezen események tettekre sarkallták a székelyeket is, akik október 16-ára, Agyagfalvára hívták össze nemzeti gyűlésüket.

A háromnapos gyűlésen – Puchner altábornagy tiltása ellenére - megjelent a két székely határőr-gyalogezred és a székely huszárezred, parancsnokaival együtt, szabályosan felsorakozva. Sőt a gyalogosok „elmetszették a német frakk végét, hogy magyarosabb legyen alakja ...".[18] A székelyek „Rákos-mezején" 60–70 000 ember gyűlt össze. A gyű-

[16] *Egyed* 1978. 55. o.

[17] *Jakab* 1880. 259. o.

[18] *Jakab* 1880. 395. o.

lés ötlete Berzenczey László, országgyűlési követtől eredt, de pártolta a főkormányszék is, ami a törvényesség szempontjából fontos volt. A gyűlésen résztvevők kinyilatkoztatták hűségüket a király iránt, kifejezték együttműködési készségüket Erdély népeivel, és határozatot hoztak az önvédelemről. Kimondták ugyanakkor minden székely egyenjogúságát „jogban és kötelességben," ami természetszerűleg érintette a katonai szolgálat kérdését is. A gyűlés arról is döntött, hogy a románokkal szemben megvédik magukat, ezért minden 19–40 év közötti férfinak hadba kellett szállnia.[19] Ezt követően megválasztották a székely haderő fővezérét Sombori Sándor ezredes, a székely huszárezred parancsnokának személyében, illetve az egyes kötelékek vezetőit. A székek szerint megszervezett székely had ezután elindult, hogy érvényt szerezzen a nemzetgyűlés határozatának. Több kisebb ütközetben le is győzte Urbán ezredes seregét, majd felgyújtotta és kifosztotta Szászrégent. Ez utóbbi eseménnyel kezdődött a székely had bomlása, melyet a november 5-i marosvásárhelyi ütközet elvesztése pecsételt meg.

Közben Puchner tábornok október 18-án kinyilvánította Erdélyben az ostromállapotot, kezébe vette a nagyfejedelemség polgári és katonai irányítását, törvénytelennek mondva ki a magyarországi „rémkormányt" és a kormánymegbízottak tevékenységét.[20] Ugyanerre az időszakra esik a román népfelkelés kiszélesedése, az általános polgárháborús helyzet kialakulása.

Az erdélyi császári sereg a számottevő katonai erő nélkül maradt Maros- és Udvarhelyszéket gyakorlatilag ellenállás nélkül megszállta. Csíkszék esetében ez nehezebb volt, hisz a 14. (1. székely) határőrezred egy zászlóalj kivételével saját területén állomásozott és a szék társadalma is hajlott az ellenállásra. A helyzetet végül Franz Dorsner ezredes, ezredparancsnok oldotta meg, aki pacifikálta a széket azon feltétel mellett, hogy oda idegen katona és felkelő nem léphet be.

A háromszéki védelem feltételeinek megteremtése

Háromszék adottságainál fogva alkalmas volt az önvédelemre, amit még tovább fokoztak. Fontos intézkedés született például már szeptember 16-án, amikor elhatározták, hogy a továbbiakban a határőrzés terhét a katonák felerészt megosztják a jobbágyokkal és a nemesekkel.[21] Ez azt jelentette, hogy egyre több embert készítettek fel katonai szolgálatra. Ugyancsak előrelátó intézkedést hoztak október 19-én, amely a fegyverek és „bármilyen védeszköz" előkészítéséről rendelkeztek. Másnap már a tartalékfegyvereket is kiosztották. Vagyis Háromszék készült a harcra, bár arra aligha gondoltak, hogy azt hosszasan, magukra hagyatva kell megvívniuk.

A szervezőmunka Háromszék Állandó Bizottmánya és az október végén Sepsiszentgyörgyön megalakult Központi Kormány irányításával indult. A kormány vezetője Berde Mózes volt, a katonai főparancsnok Nagy Imre huszáralezredes, az élelmezési biztos Demeter József.[22] Berde sürgősen összeíratta a 18 és 50 év közötti férfiak nevét, mi-

[19] *Egyed* 1998. I. 217. o. A székelyek hadjáratát az Országos Honvédelmi Bizottmány október 28-án jóváhagyta.

[20] *Kővári* 1861. közli a rendelet teljes szövegét.

[21] *Egyed* 1978. 68. o.

[22] *Egyed* 1998. 253. o.

közben a bizottmány által kijelölt bizottságok a székeket járták a felkészülés ellenőrzésére. Az összeírt férfiakból településenként alakulatokat szerveztek. A szolgálatot teljesítőknek előírták a viseletet, illetve egyéni beszerzés révén, vagy központi raktárból fegyverhez is jutották őket. Elsősorban lándzsával, kiegyenesített kaszával szerelték fel a harcosokat. Mozgósították a nemzetőröket is, akik Háromszék veszélyeztetett határaihoz vonultak, ott láttak el figyelő szolgálatot. Ezzel őrláncot hoztak létre a szék körül.

A szék lakói számára a kialakult helyzet sok ellentmondást hordozott. Egyrészt reménykedtek abban, hogy valóban életbe lépnek azok a törvények, amelyeket Kolozsváron hoztak és megvalósulnak az agyagfalvi határozatok, másrészt viszont szembesülniük kellett Puchner altábornagy október 18-i proklamációjával, ami a március előtti állapotok visszaállítására törekedett. A helyzet tisztázására novemberben több népgyűlést is szerveztek. November 11–12-én mindenki számára egyértelművé tették, hogy Háromszék támadás esetén a harcot választja, ugyanakkor a tárgyalásos rendezésre is felhívták a császári felet. Ilyen értelemben fogalmaztak levelet Puchner számára. Ezen a népgyűlésen ismét megválasztották a szék vezetőségét, amelynek élére Berde Mózes került, immár kormánybiztosi minőségben. A katonai ügyekért Dobay Károly ezredes, a határőr-gyalogezred parancsnoka felelt. A népgyűlések hangulata egyértelműen kifejezte a lakosság óhaját: mindenáron harcolni kell!

A helyzet értékelése és a tennivalók megtárgyalása érdekében a szék vezetősége november 16-ára kibővített tanácskozást hívott össze, melyen újabb népfelkelő alakulatok szervezését, és a határok megerősítését határozták el. A legfontosabb bejelentés azonban a gyűlésen Gábor Áron szájából hangzott el. Ígéretet tett arra, hogy „lészen ágyú!"

A főhadparancsnokságon járt tárgyalóküldöttség Puchner altábornagy elutasító, teljes, feltétel nélküli meghódolást követelő válaszával november 19-én tért vissza, ami tovább egyszerűsítette a helyzetet.[23] A november 28-i újabb sepsiszentgyörgyi népgyűlésen ismét kimondták a fegyveres önvédelmet.

Háromszék hadereje

A önvédelmi háborúra készülő Háromszék néhány hét alatt politikai, társadalmi és gazdasági életének minden területét átállította „hadiműködésre." A harc sikeres folytatásához egyértelművé kellett tenni az irányítás rendszerét. A legfontosabb döntések egy százhúsz tagú állandó választmány ülésein születtek, a végrehajtó hatalmat pedig a Kormányzó Hivatal viselte, élén Berde Mózes kormánybiztossal és Horváth Albert főkirálybíróval. A városokban, falvakban védelmi bizottmányok alakultak, melyek feladata a Kormányzó Hivatal utasításainak végrehajtása volt, amiben a helyi nemzetőrökre támaszkodhattak. Felállítottak három térparancsnokságot, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen és Baróton. E három városban volt a legnagyobb szükség a gyülekező csapatok rendezésére, fegyelmének fenntartására. Felállt két hadbíróság is, Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen. Az egyes települések ötven év feletti férfijai-

[23] *Kővári* 1861. 122–126. o. Puchner november 16-án bocsátotta ki Háromszéknek szóló rendeletét. Ebben az október 18-i proklamáció teljes elfogadását követeli, illetve azt, hogy a határőrség csak tőle fogadjon el parancsokat.

ból megszervezték a „belszolgálatot," a határszéli településeken ezen kívül a régóta jól bevált híradórendszerrel, a „lármafával" erősítették meg a figyelőszolgálatot.[24]

Háromszék katonai ellenállásának fontos összetevője volt a fegyver- és lőszerbiztosítás. A szék aligha vállalhatta volna fel a harcot, ha nem kap megfelelő biztosítékokat arra, hogy e téren nem szenved majd hiányt. Kézdivásárhelyen néhány katona és iparosmester tökéletesen megoldotta a kérdést. Ott működött a salétromfőző üzem, a gyutacsgyár, a lőpor- és lőszerkészítő műhely és végül oda települt az ágyúöntő műhely is, mindazon műhelyekkel, melyek a lövegek egyéb alkatrészeit előállították.

A szék hadereje a kisháborús viszonyoknak megfelelően rendkívül változatos képet mutatott. Legképzettebb magjának a határőröket tarthatjuk, a gyalogezred és a huszárezred otthon maradt katonáit. Kevés harci tapasztalattal rendelkezetek viszont a marosvásárhelyi 12. honvédzászlóalj önkéntesei, akik a marosvásárhelyi ütközet után vonultak Háromszékre. Pontos létszámuk nem ismert, egyes adatok szerint négyszázan lehettek. Ugyancsak átestek már a tűzkeresztségen a „Kossuth-lovagok", illetve huszárok, az a szintén önkéntes lovas szabadcsapat, amelyet Berzenczey László kezdett el szervezni augusztus közepén, s csapatzászlójukat Kossuth Lajos felesége adományozta. A felállítandó ezred toborzó- és állomáshelye többek között Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy volt. Később, jelentősen kiegészülve, az ezred a 15. (Mátyás) huszárezred sorszámot és nevet kapta.[25] A haderő többi részét többnyire lándzsával felszerelt nemzetőrök alkották, helységenként különböző nagyságú kötelékekbe szerveződve.

A tüzérség szervezője Gábor Áron szolgálaton kívüli császári-királyi „határőr káplár" volt, akinek vezetésével egyrészt megindult a löveggyártás és az ahhoz kapcsolódó technikai feltételek megteremtése, másrészt a lövegek kezelőállományának toborzása és kiképzése. A székely tüzérparancsnok rövid idő alatt megszervezte e fegyvernemet, november 30-án két ágyúja már eredményesen működött a hídvégi ütközetben. A kezelők gondos kiválogatásánál előnyben részesítette a tanult és iparos embereket, különösen a kézdivásárhelyi katonai „Nemzeti Fiú Nevelőház" diákjait, akik fegyelmezettek és gyorsan kiképezhetők voltak.

A székely had állományának morális állapota kitűnő volt a kisháború folytatásához. Ugyanez már nehezen állítható a tiszti állomány vonatkozásában. Az önvédelmi háború krónikásai sűrűn kiáltottak árulót néhány tiszt magatartásával kapcsolatban, sokszor nem is alaptalanul. A tisztek helyzete azonban sokkal nehezebb és bonyolultabb volt, mint a közkatonáké és különösen a népé. A tisztek a császári-királyi hadsereg tagjaként élték addigi életük egy részét, az biztosított számukra megélhetést, egzisztenciát és – nem mellékesen – érvényes esküjük is a mindenkori uralkodóhoz kötötte őket. Ez éppen úgy igaz volt a magyar tisztekre, mint az idegen származásúakra. Nyilván másként is ítélték meg a forradalmat, mint a közemberek, számukra sokszor fontosabb lehetett a birodalom belső rendje, mint azok az áttekinthetetlen állapotok, melyek azokra a hónapokra jellemzőek voltak. A különböző helyről kapott parancsok sem jelentettek megoldást, hisz sokszor teljesen ellentmondtak egymásnak, de vezetőik viselkedése is további bizonytalanságot szült. Bizton állíthatjuk, hogy a tisztek zöme őrlődött a hazaszeretet és a biro-

[24] *Egyed* 1998. I. 271. o.

[25] *Jakab* 1880. 314. o.

dalomhoz kötődő hűség között, mégis dönteniük kellett, ami függhetett személyiségüktől, bátorságuktól, sokszor egyéni ambícióiktól, de többször a pillanatnyi benyomásoktól, a közhangulattól is. E nehéz döntés kikerülése okozta azután a legtöbb bajt. Aki későbbre halasztotta, már nem tudott tisztességgel váltani. A döntés elodázása vezetett oly sok egyéni tragédiához, áruláshoz, fegyverletételhez, ami az egész közösségre nagyon rossz hatással volt. Ezek közül a legsúlyosabb a 12. honvédzászlóalj parancsnokának, Balázs Emanuel őrnagynak az esete volt, akit árulás miatt Sepsiszentgyörgyön meglincseltek.[26] A korábbi határőr százados vétkét ma már aligha lehet pontosan megállapítani, de kétségtelen, hogy tárgyalt Heydte századossal. Amikor katonái ezt megtudták, elfogták és Sepsiszentgyörgyre kísérték. Még az a hír is elterjedt, hogy zászlóalját szétverette a császáriakkal.[27] Balázst a nép a hadbírósági ítélet előtt kivégezte. Ezen kívül is több eset volt, amikor a székely katonák elégedetlenkedtek, főleg idegen származású tisztjeikkel.

A székely ellenállás fontos tényezője, hogy az nem csupán a férfiak „dolga" volt, az egész társadalom részt vett benne. Az ellenállás vezetői könnyen hivatkozhattak arra, hogy a siker nem csak egy ideológia győzelme, hanem az egyén, a család és a kis közösségeket érdekei is ezt kívánják. A férfiak jórészt kötelezés nélkül beálltak harcosnak, a fiatal fiúk is elmentek, ha másképpen nem, Gábor Áronnak segíteni. Az asszonyok pedig mindehhez erkölcsi erőt és támogatást nyújtottak. Hozzáállásukat Jókai Mór Csataképek című elbeszélés-gyűjteményének egy megrázó története, a Székely asszony is jól érzékelteti.[28]

A kisháború sajátos vonásának tekinthetjük azt is, hogy a résztvevő felek pontos létszámadatait nem tudjuk meghatározni. A székely haderő nagyságával kapcsolatban is csupán becslésekbe bocsátkozhatunk. Elfogadhatónak tartjuk Egyed Ákos meggyőző adatát, aki hozzávetőleg 10 000 főre teszi azt a létszámot, amely valóban részt vett a küzdelemben, vagy felkészült arra.[29]

A háromszéki haderő főparancsnoka Dobay ezredes volt, aki, mint a határőrezred parancsnoka, nagy tekintéllyel és tapasztalattal rendelkezett. Táborkari főnöke, Gál Sándor százados, rendkívül agilis, nagy elméleti tudással rendelkező, jó szervezőkészségű tiszt volt, teljesen elkötelezett a székelyek ügye iránt. A hadsereg három táborból állt. A jobbszárnyat Sombori Sándor ezredes, a huszárezred parancsnoka vezényelte, Sepsiszentgyörgy székhellyel. A balszárnyon lévő tábort Nagy Imre alezredes vezette Uzonból, az erdővidéki hadoszlopot Pap Mihály reaktivált őrnagy. Ez utóbbi székhelye Barót volt. A lovasság parancsnoka Kovachich Horváth Ignác százados, a tüzérségé Gábor Áron, későbbi őrnagy volt. Az egyes csoportok november 29-re foglalták el a helyüket, miközben a határ menti őrvonal már működött, jelezte az ellenség mozdulatait, vállalkozásait.

[26] Az eseményről többek között *Egyed* 1978.128–129. o., *Gál* 2006. 26. o.

[27] *Heydte* 1863. 155. o., *Wengen* 1879. 759. o., *Egyed* 1978. 128. o.

[28] *Jókai Mór:* Csataképek a magyar szabadságharcról. Budapest, 1894.

[29] *Egyed* 1998. 272. o.

Anton Puchner báró, altábornagy, erdélyi főhadparancsnok 1848 őszén meglehetősen nehéz helyzetben volt nagyszebeni székhelyén. Erdély forrongott és hihetetlenül sok feladatot kellett volna egyszerre megoldania, amihez viszont kevés katona állt a rendelkezésére. Megkönnyítette a dolgát azonban az, hogy csapatait kiegészítethette sok tízezer román és szász felkelővel, akiknek irányítására alacsonyabb rendfokozatú császári-királyi tiszteket rendelt.[30] Az uralkodó október 3-i manifesztumának kézhez vétele után, ő is megírta kiáltványát, melyet október 18-án bocsátott ki. Ezután, mint teljhatalmú polgári és katonai vezető, igyekezett visszaállítani a forradalom előtti állapotokat. A székely tábor november 5-i szétverése után megkezdődött a székely székek pacifikálása, ami sokáig valóban minden nehézség nélkül zajlott. Különös fontossággal bírt azonban két, határőrséget adó szék, Csík- és Háromszék biztosítása. Ezért örült Franz Dorsner ezredes vállalkozásának, aki hajlandó volt megegyezni a csíki székelyekkel a meghódolásról, még ha az a vártál lassabban haladt is. Annál több bosszúságot okozott neki Háromszék, ami kezdettől feltételeket szabott, de a főhadparancsnok egyelőre nem akart tárgyalni. Ezt november 16-i levelében tudtára is adta a hozzá küldött követségnek és feltétlen behódolást kívánt. Ennek elutasítása után nem maradt más, mint a szék fegyveres meghódítása. A feladatra az altábornagy Gedeon József altábornagyot és hadosztályát jelölte ki. Puchner általános tervét az 5. (Savoya) dragonyosezred kapitányához, August von Heydte báróhoz november 21-én írt leveléből ismerjük.[31]

Puchner hírszerzői jelentésekből arra következtetett, hogy a székelyek Kézdivásárhely környékéről november 24-én vagy 25-én Brassó felé akarnak támadni. Ennek megakadályozására csapatösszpontosítást határozott el Földvárra. Az összevont csapatok vezetésével a 63. (Bianchi) gyalogezred parancsnokát, Johann Stutterheim báró, ezredest bízta meg. Talán itt érdemes megjegyezni, hogy az ezred, melynek több százada harcolt a székelyek ellen, lengyel kiegészítésű volt. Stutterheim csapataihoz kellett csatlakoznia Carl Riebel őrnagynak a Brassói Kerület katonaságával. Puchner Földvárra irányította Székelyudvarhelyről Heydte kapitány különítményét és a fogarasi népfelkelőket is. A csapatok gyülekeztetése mellett a tapasztalt tábornok intézkedett élelmiszer és lótáp felhalmozására, a megfelelő lőszerkészlet előkészítésére. Ehhez két biztost, egy tisztet és egy polgári hivatalnokot jelölt ki. A meneteket előfogati szekereken kellett végrehajtani úgy, hogy a csapatok november 24-ére beérkezzenek Földvárra. Érdekes megjegyzése Puchnernek, hogy a Segesváron gyülekező román népfelkelők olyan rosszul öltözöttek voltak, hogy haza kellett őket engednie. Stutterheim viszont előreküldte népfelkelőit, hogy időben a meghatározott helyre érjenek.

Végül az elrendelt összpontosítás csak november 29-re jött létre, akkor érkezett be, utolsóként, Heydte kapitány különítménye. Az eredeti intézkedéshez képest Riebel őrnagy csapatai Szászhermányban gyülekeztek. Az összpontosításban résztvevő csapatok a következők voltak:

[30] L. az 1. számú mellékletet.

[31] KA AFA K1928. 1848-21-91d.

Stutterheim ezredes parancsnoksága alatt

három és fél század a 63.(Bianchi) gyalogezredtől

két század az 5. (Savoya) dragonyosezredtől

fél hatfontos üteg (3 löveg)

Grupp százados népfelkelői

Riebel őrnagy parancsnokága alatt

két század a 16. (1. román) határőr-gyalogezredtől

két század brassói polgárőr

49 fő a 11. (székely) huszárezredtől, az ún. „Desaner Flügel"[32]

fél háromfontos üteg

egy osztag szabadcsapat a brassói kerületből

A felsoroltakon kívül a Bodzai-szorosnál egy fél század kiszolgált határőr és 2 000 népfelkelő állt, illetve tartalékként két löveg, valamint a fogarasi és a brassói helyőrség, szintén népfelkelőkkel kiegészítve. Heydte adatai alapján összesen 1890 gyalogos, 200 lovas reguláris katona, nyolc löveg és hozzávetőleg 4 000 nemzetőr és népfelkelő állt készen a harcra.[33] Gedeon főhadiszállása Vledényben volt.

A kisháború eseményei

A kisháború természetéből fakadt, hogy nem volt igazán kezdete és vége, egyszer csak kiderült, hogy „már zajlik." Azt is nehéz meghatározni, hogy Háromszék mikor kezdte meg önvédelmét. Valószínűleg november 26-én törtek ki az első harcok, egyidejűleg egyszerre két helyszínen is. Aznap érte támadás a székelyek bodzai őrségét, amely három áldozatot követelt.[34] Dobay ezredes haladéktalanul ki is rendelte Nagy alezredest, aki egy Mátyás-huszárszázaddal és némi székely gyalogsággal indult az őrvonal helyreállítására, a gyülekező ellenséges csoportosítás elűzésére. A zömmel szászokból álló erő harc nélkül visszavonult.[35]

Ugyanazon a napon érkezett be Homoródszentpál felől Felsőrákosra Heydte kapitány és különítménye. A császáriak két napig állomásoztak azon a kis erdővidéki településen, közben lefegyverezték a környék falvait, amihez a dragonyoskapitány komoly segítséget kapott Daniel Imrétől, aki egyúttal felhatalmazást kapott Bardóc-fiúszék királybiztosi feladatainak ellátására is. Az erdővidéki csapatok szinte tétlenül nézték az eseményeket. Rangidős parancsnokuk Balázs Emánuel őrnagy lett volna, de ő és tisztjei Heydtével egyezkedtek. Így került sor a 12. zászlóalj szétkergetésére, illetve az említett Balázs őrnagy elfogására és sepsiszentgyörgyi kivégzésére. A zászlóalj 2. századának teljes állománya letette a fegyvert.[36] Mindez szétzilálta Erdővidék védelmét, ami lehetővé tette,

[32] A 11. (székely) huszárezrednek a Fogaras-vidéki Dezsánból kiegészített, román legénységű félszázada.

[33] *Heydte* 1861. 156. o. és *Nahlik* 1863. 108. o.

[34] *Egyed* 1978. 123. o.

[35] *Demeter* 2003. 30. o.

[36] KA Hofkriegsrath. Varia. Karton 3. Heydte. 1848., 1850. Dobay ezredes szemrehányó levele a „2. honvéd gyalog századnak" Laborfalva, 1848. november 30.

hogy a császáriak hadisarcot vessenek ki és fosztogassanak.[37] A begyűjtött fegyvereket Felsőrákosra szállították. Az osztrák források nem szólnak bővebben az ottani eseményekről; úgy tűnik, Heydte csapatai zavartalanul végezhették feladatukat.

Heydte még Felsőrákoson kapta meg Puchner sürgető levelét Csík behódoló nyilatkozatával kapcsolatban: ő volt ugyanis a felelős a Csíkszék behódolásával kapcsolatos tárgyalások lebonyolítására, ő állt kapcsolatban Dorsner ezredessel és a szék vezetőivel. Az altábornagy minden bizonnyal még a Háromszék elleni hadműveletek megindítása előtt biztosan szerette volna tudni, hogy Csík nem csatlakozik a lázadókhoz. Vagyis Heydtének immáron egyszerre két feladatot kellett megoldania, aminek igyekezett megfelelni. Egyrészt levelet írt Balási József főkirálybírónak, hogy december 2-ig tartson népgyűlést, ahol jóváhagyathatja a behódoló nyilatkozatot, másrészt Stutterheimet is értesítette, hogy november 29-ig egyesül vele.[38]

Stutterheim eközben általános támadást készített elő Sepsiszentgyörgy ellen, amit 28-án akart megindítani. Heydte különítményének késése miatt az időpont csúszott, a késés viszont lehetővé tette, hogy Felsőrákoson csatlakozhasson csapataihoz a 4. Bianchi-század és további 1 200 népfelkelő. November 28-án így megerősített különítmény vonulhatott Miklósváron át Hídvégre, az elrendelt gyülekezési hely közelébe.

Az első komolyabb összeütközés november 29-én történt. Árapatakon 125 honvéd állomásozott, akik közül néhányan elhatározták, hogy áthozzák az Olton lévő kompot a túloldalról. Ennek nagy jelentősége volt, hisz a folyón nem lehetett másként átkelni, mint azon a vízi járművön. Vállalkozásukat segítette a nagy köd. A túloldalon Joseph Schwigenschlögel hadnagy parancsnoksága alatt harminc ember tartózkodott előőrsi szolgálaton a Bianchi-gyalogezred 6. századából. Azt, hogy a honvédek miként keltek át a folyón, nem tudjuk, mindenesetre sikerült meglepniük a császáriakat, és sűrű lövöldözés közepette átvontatták a kompot a másik partra. Magyar veszteségről nem tudunk, az ellenségtől egy ember esett el.

A Földváron tartózkodó Stutterheim az eseményről értesülvén úgy döntött, hogy nem hagyja annyiban a dolgot. Néhány önkéntest Schwingenschlögel megerősítésére küldött, a Bianchi-ezred 1. századának harminc emberét Franz Mosing főhadnagy vezetésével, egy szakasz Savoya-dragonyost és egy népfelkelő köteléket viszont az Olt-hídon át azzal a paranccsal irányított Heydtéhez az alig két kilométerre lévő Hídvégre, hogy támadja meg Árapatakot.[39]

A magyar fél természetesen észlelte az eseményeket, ezért igyekezett jó állást keresni. Találtak is egy kiváló védelmi vonalat „a falun kívül a Hídvége felöl azon magas ároknál, mely a hegyről lejövő vizet magasan töltéselt sáncolat által az Oltba vezeti."[40] A 12. honvédzászlóaljhoz tartozó katonákat az új zászlóaljparancsnok, Clement György százados vezette.

A támadásra dél körül került sor, még mindig sűrű ködben, ami miatt csak sejtették egymást az ellenfelek. Az első eldördülő sortüzek füstje még tovább nehezítette a tájé-

[37] *Egyed* 1978. 125. o.

[38] *Wengen* 1879. 761. o. Az ütközetet november 30-ra teszi.

[39] *Nahlik* 1863. 108–109. o.

[40] *Demeter* 2003. 31. o.

kozódást, viszont a fütyülő golyók megadták az irányokat. Heydte csapatainak jobb szárnyát a Bianchi-ezred egy fél százada alkotta, a balszárnyat népfelkelők, a tartalékot egy román határőrszázad és két szakasz dragonyos. Az élénk tüzelés közben Heydte azt vette észre, hogy a folyópart felőli oldalon a magyarok bizony nem hátrálnak, hanem lassan tért nyernek. Erre a saját balszárnyára sietett és az ott álló népfelkelőket próbálta előrehaladásra bírni, hogy a magyar felet a hegyek felől a folyóhoz szorítsa. A népfelkelők azonban nem mozdultak, hiába állt a kapitány az élükre: amikor a császárt éltetve pisztolyával a levegőbe lőtt és támadásra indult, csak néhány saját embere követte. Az egyik dragonyosszakasz cseh katonái erre láncot alkottak a román népfelkelők mögött, és előre kezdték nyomni őket. A kapitány ezután átadta a parancsnokságot a népfelkelőket vezénylő Ludwig Thomassegovich főhadnagynak és Johann Caballini hadnagynak, majd a másik szárnyra sietett. Oda előrerendelte a másik dragonyosszakaszt, melynek támogatásával a gyalogosok támadásra lendültek.

A magyar fél az óriási túlerővel szemben, tisztjei vezetésével, hősiesen kitartott. Buczy Alajos százados, Józsa Lajos főhadnagy és Csíki Domonkos hadnagy kiválóan vezette legényeit. A védelem mellett a nagy köd leple alatt még rohamokat is indítottak egészen addig, míg el nem fogyott a lőszerük. Amikor meglátták a jobbszárnyukon lassan előrenyomuló román népfelkelőket, a szórványos lövöldözést is abbahagyták, majd visszavonultak. Ezután már Árapatak védelmét sem kockáztatták meg, hanem a hegyek között kerestek menedéket.

A császári sereg végül bevonult Árapatakra, és a románok fosztogatni kezdtek, de azt – a dragonyosezred története szerint – a gyalogezred katonái megakadályozták, a felkelőket kiűzték a faluból, a rablott holmit pedig visszavitették velük. Ezután visszatértek Hídvégre, előőrsük pedig Árapatakon maradt.

Az Árapatak-környéki harcok felkeltették a székely hadvezetés érdeklődését. Az elért kisebb sikerek és a kitartás reményteljessé tett egy nagyobb vállalkozást is. Sombori Sepsiszentgyörgyön gyülekeztette csapatait. Oda érkezett Kézdivásárhelyről 4–500 vegyes fegyverzetű gyalogos, köztük sokan vadászpuskával, Torjáról és Kézdiszentlélekről lándzsások, illetve egy század székely és egy szakasz Mátyás-huszár. Ez volt az első alkalom, hogy a gyülekező székelyek két ágyúnak is örülhettek.[41] November 30-án reggel Hídvég felé, az ott lévő ellenség megtámadására – osztrák jelentés szerint – hozzávetőleg 400 fő indult.[42]

Aznap a császári csapatok zöme is megindult a földvári táborból, Stutterheim végre megkezdhette régen várt támadását; Földváron, Caballini hadnagy vezetésével, csupán 1200 népfelkelőt és 400 nemzetőrt hagyott hátra.[43] A csapatok Botfalva felé indultak és Riebel őrnagy csapatainak csatlakozása után, Illyefalva felé továbbmenetelve akartak a székelyeken rajtaütni. Stutterheim csapatait Heydte is követte különítményével.[44]

A Földváron bekövetkezett eseményekről Kovachich Horváth Ignác huszárszázados feljegyzéseiből kaphatunk részletes képet.[45] A székely sereg érkezését tapasztalva a csá-

[41] *Demeter* 2003. 31. o.

[42] KA AFA K 1928 1848-12-1. Stutterheim ezredes december 1-i jelentése Gedeon altábornagynak.

[43] Más adatok szerint csupán 50 román határőr és 50 népfelkelő maradt hátra. *Treuenfest* 1890. 313. o.

[44] KA AFA K 1928 1848-12-1. Stutterheim ezredes december 1-i jelentése Gedeon altábornagynak.

[45] *Demeter* 2003 31–32. o.

szári előőrsök elhagyták Hídvéget, majd kiürítették az Olt jobb partját, még a híd pallóit is felszedték. A székelyek a partra érve felvették a harcrendjüket, ugyanúgy tettek a császáriak is a túloldalon. A felek háromnegyed órán keresztül lőtték egymást az Olton keresztül. Közben néhányan megpróbáltak átugrálni a híd gerendáin, de a vakmerő próbálkozások eredménytelenek maradtak. A helyzetet Gábor Áron két lövegének a tüze oldotta meg, azt a román nemzetőrök és népfelkelők már nem állták és menekülni kezdtek. Caballini és embereinek egy része Feketehalomra menekült, a többség szétszéledt.[46]

A székelyek rögtön kihasználták az egyre gyengülő ellenállást és a hídgerendákon átegyensúlyozva követték a menekülőket, majd betörtetek a faluba, melynek egy része hamar lángba borult. Jelentős zsákmány került a kezükbe, egyebek mellett 300 szuronyos puska és nagy mennyiségű lőszer. Más zsákmányról Horváth nem írt, annál többet az osztrák fél, mely szerint teljesen kirabolták a falut. Mindenestre nem valószínű, hogy a parancsnokok szabad rablást engedtek volna. Annak züllesztő hatása túl nagy lett volna, az ellenség főereje pedig közel volt. Sombori mindazonáltal valószínűleg látta, hogy nem nagyobb császári erővel kerültek szembe. A veszteségek egyik oldalon sem voltak jelentősek. A támadók két óra körül már ismét az Olt jobb partján álltak. A sereg az erdőn keresztül visszavonult, bár a lovasoknak este még volt egy próbálkozásuk Botfalu felgyújtására.

Stutterheim pályafutásának valószínűleg ez volt az egyik legszomorúbb napja, tervei csődöt mondtak. Elöljáróitól érthetetlen parancsokat kapott, a székelyek pedig hátba támadták. Botfaluba érve kapta kézhez Gedeon november 29-én kelt utasítását arról, hogy le kell mondani a támadásról, és csak védekezni szabad, mert mégis meg fogják kezdeni a tárgyalásokat a székelyekkel. Még el sem olvasta a levelet, amikor értesítést kapott a székelyek földvári támadásáról. Ráadásul megjelent nála Heydte is azzal, hogy már nem érvényes Gedeon parancsa, vonuljanak tovább Illyefalva felé. Az ezredes azonban másként döntött, a dragonyosokat a legrövidebb úton visszaindította Földvárra, a gyalogság részére pedig kocsikat rekvirált. Mire a császári csapatok visszaértek, addigra székelyeket már nem találtak, csak „felperzselt falut," kifosztott tábort, ahogy az a kisháborúban sajátosan „természetes" volt. Stutterheim ezzel igen nehéz helyzetbe került, hisz katonáit nem tudta ellátni, még tüzelőfája sem nagyon maradt. Rekvirálni legközelebb Hídvégen lehetett volna, de a visszavonuló székelyek a hidat teljesen használhatatlanná tették. A helyzetet Joseph Mosing főhadnagy oldotta meg. „A hídvégi vendéglőt szétszedette és hidászok nélkül, csak a századok ácsaival és néhány alkalmas katonával sötét éjjel elkészítette a művet, mely biztos és célszerű volt. Az elkészült hídon éjjel kettőkor Mold hadnagy ment át fél század Bianchival és a szükséges élelmet Hídvégen beszerezte."[47] A hidat végül december 3-án lerombolták.

Stutterheim a következő napokban minden vonalon – Hídvégtől a Bodzai-szorosig – védelemre és járőrözésre készült, amihez újabb csapatokra lett volna szüksége. Az elmúlt napokban az is kiderült, hogy a román és szász népfelkelők csupán tömeget adnak, alig használhatóak. Heydte végül, ezer fő kivételével, hazaküldte őket.[48] A Brassó-vidék

[46] *Treuenfest* 1890. 314. o.

[47] *Nahlik* 1863. 110. o.

[48] Stutterheim már idézett, december 1-i jelentése.

fedezésére őrvonalat hoztak létre, melynek két tábora Földvár és Szászhermány volt, kisebb, néhányszáz fős román különítmények álltak Botfalván, Prázsmáron, illetve a már említett erő Bodzánál. Ezen kívül járőrök indultak Nyén,[49] Markos és Bodola felé.[50] Heydte még december 1-én egy Bianchi-századdal, egy dragonyosszázaddal, kétezer népfelkelővel és két „doppelkakennel"[51] elvonult Székelyudvarhelyre, a Csíkszékkel kapcsolatos ügyeinek intézésére.[52]

A lezajlott ütközetek tapasztalatairól, illetve táborának állapotáról Stutterheim december 4-én jelentett Gedeon tábornoknak.[53] A további sikeres harchoz elengedhetetlennek ítélte, hogy jelentős erősítést kapjon. Szerinte öt-hat gyalogzászlóalj, egy lovasezred, két üteg, egy „kis hídfelszerelés" és tartalékban néhány brassói nemzetőrszázad lett volna szükséges a Háromszék elleni sikeres műveletekhez. Ezzel „az összes népfelkelő alkalmazását nélkülözni lehetne, mivel azok amúgy is csak rendetlenséget okoznak." Az ezredes egyébként a nagy hideg miatt engedélyezte katonáinak, hogy elhagyják a tábort és a földvári házakba szállásoljanak be. Eszerint mégsem égett le az egész falu, mint ahogy arról az osztrák jelentések szóltak. Természetesen az előőrsök kint maradtak és megszervezték a riasztást. A különítmény rendelkezett 320 ágyúgolyóval, 60 kartácslövedékkel és 2876 puskalőszerrel, ami rendkívül csekélynek mondható. Ismét csak gondot okoztak a népfelkelők: a Mold hadnagy parancsnoksága alatt álló, eredetileg 1 300 fős csapat már csak alig 700 embert számlált, a többiek vagy elszöktek, vagy hiányos öltözetük miatt megbetegedtek.

A magyar táborban a földvári győzelem tovább növelte a harcosok magabiztosságát és a lelkesedését. A hadiüzemek egyre nagyobb hatékonysággal dolgoztak, Székelyföld különböző területeiről néhány fős csoportokban egyre gyakrabban érkeztek határőrök, honvédek, nemzetőrök és huszárok. Addigi, sikeresnek mondható tevékenységük újabb ötleteket és terveket szült, melyek közül a Brassó elleni támadás vált egyre népszerűbbé. Különösen a radikális vezetők, az ún. Kiskomité tagjai és a fiatalabb tisztek pártolták a gondolatot. A magasabb beosztású és rendfokozatú „régi" tisztek vagy ellene voltak, vagy nem nyilvánítottak véleményt. Az ötlet mellett érvként szólhatott az is, hogy Brassó és környéke elfoglalásával az egyre szaporodó had élelmezése könnyebbé válhat, a háború az ellenség területén folyik, illetve Háromszék közvetlen veszélyeztetettsége is csökken. Ellenérv nem hangzott el, bár nyilván volt. Háromszék önvédelmi háborút hirdetett, amibe egy támadó hadjárat nem illett bele. Dobay, Sombori ezredes, Nagy Imre alezredes, mint császári tisztek, aligha tarthatták összeegyeztethetőnek a Brassó elleni támadást ezredük érdekeinek képviseletével. Az uzoni haditanács mégis döntött: Brassót el kell foglalni.[54]

[49] Ma Keresztvár (Teliu).

[50] KA AFA K 1928. 1848-12-2. Riebel december 1-i jelentése Gedeonnak

[51] Az átlagos puskánál kétszer nagyobb űrméretű, elöltöltős, a korban már elavultnak számító tűzfegyver, „szakálas puska."

[52] *Heydte* 1861. 157. o.

[53] KA AFA K 1928 1848-12-12a.

[54] Az események leírásánál elsősorban Horváth Ignác emlékiratára támaszkodunk, ő az uzoni haditanács időpontját nem jelölte meg. *Demeter* 2003. 33. o.

A hadjárat tervét Dobay ezredes dolgozta ki. Eszerint a támadás három irányba indul, Szászhermány, Prázsmár és Földvár felé, a főirányként Szászhermányt határozta meg. Ennek megfelelően létrehozták a megfelelő csoportosításokat:

Sombori ezredes aldobolyi csoportosítása
500 szuronyos puskás, 600 vadászpuskás, 2000 lándzsás, összesen 3 100 gyalogos
110 székely huszár és 180 Mátyás-huszár, összesen 290 huszár
2 hatfontos ágyú Semsey Tamás főhadnagy parancsnoksága alatt

Butyka Tamás százados hídvégi csoportosítása
400 honvéd, 300 lándzsás, összesen 700 gyalogos
1 két és félfontos ágyú

Nagy Imre alezredes a kökösi hídnál
600 fő szuronyos puskával, ebből egy század honvéd, 600 lándzsás, összesen 1200 gyalogos
65 fő Mátyás-huszár, 18 székely huszár, összesen 83 fő
1 hatfontos ágyú.

Sárosi Ferenc hadnagy bikfalvai csoportja
160 helyi szuronyos puskás, 40 honvéd szintén szuronyos puskával, 200 vadászpuskás, 500 lándzsás, összesen 900 gyalogos
112 Mátyás-huszár

Az általános támadás december 5-én érte az osztrák csapatokat. Először nézzük a főirány eseményeit, vagyis a Szászhermány körüli harcokat. Sombori ezredes csapatai tizenhét kilométeres menet után érték el a szász települést, ahol Riebel őrnagy csapatai állomásoztak. Az őrnagy, saját, december 2-i kimutatása szerint az 1. román határőrezred 2. századával, a brassói polgárőrség 3. századával, egy szárny román huszárral (a székely huszárezredtől), három tábori löveggel és mintegy 420 népfelkelővel, összesen hozzávetőleg 1300 fővel rendelkezett.[55] Sombori csapatainak létszámával összevetve a székelyeknek sikerült itt két és félszeres erőfölényt létrehozniuk.

Szászhermány az Olt bal partján fekszik, kissé mocsaras, fás, bokros területen, ahol az Olt hídja és a falu között célszerű volt az utat használni, különösen a lovasságnak és a tüzérségnek. A folyó túlsó partja viszont teljesen nyílt terület, az arról érkezőt már messziről meg lehetett látni. Sűrűn fel is tűntek itt székely járőrök, előőrsök, akik gyakran riasztották a folyóparton őrt álló román határőröket és brassói polgárőröket.[56]

December 5-én reggel jelentették is az előőrsi vonalról, hogy parlamenter érkezett és bebocsátást kért a faluba. Csikós András százados, a román határőrezred tisztje, mint előőrsparancsnok, a parancsnokságra kísérte Cseh László főhadnagyot, a székely határőrezred tisztjét, aki ultimátumot hozott. Cseh átadta azt a feltételeket tartalmazó iratot is, melyek teljesítésével a szászhermányi polgárok megmenthették magukat. A székelyek vezetői követelték a fegyverletételt, azok elszállítását az aldobolyi táborba, a császári ka-

[55] KA AFA K 1928.1848-12-ad3. Riebel őrnagy december 2-i kimutatása, közli *Dragomir* 1944. 40. o.
[56] Soldatenfreund, 1852. 69. o.

tonák elküldését és a székely katonák részére szállás és ellátásra napi 10 krajcár biztosítását.[57] Csikós ellenben közölte a parlamenterrel, hogy Puchner rendeletének megfelelően csak a székelyek feltétlen meghódolásáról hajlandó tárgyalni. A válasszal Cseh elhagyta Szászhermányt, Csikós elfoglalta a helyét és már jelentették is neki a székelyek közeledését.

Sombori időközben seregével elhagyta Aldobolyt. A Barcaság felé ereszkedő vidéken haladva jó áttekintéssel rendelkezett az előtte lévő területre. Ennek figyelembe vételével határozta meg a menetrendet, majd a harcrendet. Elővédként puskások vonultak, utána a lövegek következtek, a zöm menetét a huszárok zárták. Az Olt felől a lándzsások képeztek oldalvédet, illetve a lovasok mögött hátvédet. A székelyek először az Olt hídjánál akadtak ellenségre, mellyel szemben a gyalogság 800–1000 lépésnyire bontakozott szét, a lövegek tőlük jobbra és balra a szántóföldön álltak fel, mögöttük fedezetül a lovasság vonult fel. Ezután megalakult a csatárlánc, és megközelítette a hidat.

Az előőrsök riasztása után Riebel őrnagy, aki akkor érkezett vissza Brassóból, a falu előtt mintegy 800 lépésre azonnal harcrendbe állította csapatait. Az első vonal közepét az úton felállított három löveg képezte, jobbra egy osztály – két század – román határőr, balra egy század szabadcsapatbeli állt. A második vonalat jobbról 49 huszár alkotta, balról egy brassói polgárőrszázad. A másik brassói század és további népfelkelők a nyitott szárnyak fedezésére bontakoztak szét.

Az ütközet dél körül kezdődött. „Az ágyúzást a hídnál azonnal, hogy alig lövés távolságra érkeztek csapataink, az ellenség kezdte meg, majd minden a huszárságra volt irányozva."[58] Már két huszárt is lelőttek a lováról, amikor, hosszas előkészítés után, Semsey lövegei is megszólaltak. Az alapos igazgatás, irányzás nem volt hiábavaló, mert az egyik lövés rögtön egy lőszeres kocsit talált el, melynek tengelye széttört, amitől az ott álló gyalogosok megzavarodtak, az pedig elég volt a székely csatároknak, hogy elérjék a hidat. A fontos eredményt a huszárok rögtön kihasználták és átkeltek az Olton. Az ellenséget azonban egyelőre nem lehetett üldözni, mert Riebel egy hátsó terepszakaszon újra rendezte csapatait, lövegeit állásba rendelte és azok, amennyire lehetett, viszonozták a tüzet.[59] A huszárok egy része ezt követően a császári ágyúkat akarta megszerezni, de a kísérlet kudarcot vallott. A hó borította terepen Máday Ferenc kapitány, a huszárok parancsnoka, nem vette észre a lövegek előtti posványos területet. Amikor a huszárok elérték, süllyedni kezdtek, és csak nehezen menekültek ki belőle. Ez elég időt adott az ellenség tüzérségének a visszavonuláshoz. A lövegek és velük együtt a közép gyalogsága azért hátrált, mert a székely huszárok eredményesen támadták az ellenség balszárnyát. Riebel félt, hogy elvágják visszavonulási útvonalát. Magyar részről a tapasztalt lovassági parancsnok, Sombori ezredes irányította a huszárokat.

Riebel – aki még az ütközet elején értesítette Stutterheimet az eseményekről – ezután a falu szélén akart újabb védelmi állást foglalni, de a huszárok akkor már a falu nyugati részének utcáin lovagoltak. Oda érkezett Botfaluról is egy kis huszárcsapat, amelyet éppen a szász falvak riasztási rendszere irányított az ütközet helyszínére. A császáriak még

[57] Soldatenfreund, 1852. 69. o.

[58] *Demeter* 2003. 34. o.

[59] A császári félre vonatkozóan KA AFA K 1928. 1848-12-18. Riebel őrnagy december 5-i jelentése Gedeon altábornagynak.

a templom körüli erős falakat sem védték, ami jól mutatja, hogy milyen pánikba estek. Az őrnagy ugyan állította, hogy megpróbálta összeszedni az embereit egy támadáshoz, ami a fosztogatásba kezdett székelyekkel szemben jó eredménnyel kecsegtetett volna, de nem járt sikerrel. Amikor Riebel látta, hogy a falu már négy helyen ég, kis seregével Brassóba menekült

A falu égéséről más forrásból is tudunk. Eszerint a huszárok néhány csűrt felgyújtottak, miközben a helyi lakosság és a faluba szorult katonák egy része még védekezett. Gottlieb Hermanstätter főhadnagy elesett, tizenöt fő a székelyek fogságába került. Az ütközet után a székely sereg, halottait, sebesültjeit szekerekre rakva, Aldobolyba vonult vissza.[60] A székelyek részéről nyolc–kilenc főnyi volt a veszteség, a császáriaknál tizenhét–huszonhárom fő.[61]

A haditervnek megfelelően aznap Butyka százados is támadott Hídvégnél, bár az csupán jól sikerült demonstráció volt. Mivel a haditervre csak az eseményekből, illetve a visszaemlékezők beszámolóiból tudunk következtetni, részleteiben nem ismerjük. Ha Butyka feladata annyi volt, hogy egész nap foglalkoztassa Stutterheim ezredes különítményét azért, hogy ne tudjon erősítést küldeni Szászhermányba, akkor az kiválóan sikerült.

Stutterheim már reggel látott két oszlopot, egyenként 2–300 fővel, Hídvég környékén mozogni, később egy parlamenter is megjelent nála azzal, hogy mondjon le a Barcaság védelméről. Mindezen eseményeket az ezredes figyelmen kívül hagyta és csak délután kettő körül riadóztatta a haderejét. Az előőrsöket egy századdal megerősítette, majd egész erejét szétbontakoztatta a parton, a tüzérséggel együtt. A tüzet a székelyek kezdték puskákból és – Stutterheim szerint egyfontos – ágyúból. A tűzpárbaj alig egy félórát tartott, majd Butyka emberei visszavonultak. Ezalatt kapta meg a császári ezredes Riebel értesítését a támadásról, ám csupán egy lovas járőrt tudott kiküldeni információgyűjtésre, illetve az árapataki partszakaszra 300 népfelkelőt, mivel a túlparton ott is székelyek jelentek meg.[62]

Azon a napon a kökösi és a bikfai csoportosítás is végrehajtotta feladatát. Két irányból támadva Prázsmárt kellett elfoglalniuk, ami ellenállás nélkül meg is történt, az ott tartózkodó császári őrsök elmenekültek, Dobay ezredes támadó hadművelete sikeresen megkezdődött. Mindezek fényében nehezen érthető, hogy miért vonultak vissza Szászhermányról Sombori csapatai. A székelyek a következő napokban, hetekben a barcasági Hétfalutól Földvárig ellenőrzésük alá vonták a falvakat, ám az időszak nem tartozik a székely–román–szász együttélés legszebb fejezetei közé...

A császári oldalon, és különösen Brassóban, igen nagy aggodalommal néztek a következő események elé, féltek a székelyek újabb támadásaitól. Stutterheim 5-éről 6-ára virradó éjjel visszavonult Brassóhoz, az Oltnál csak kisebb őrsöket hagyott és az árapataki kompot is felgyújtatta. Puchner számára a háromszéki ügy immár nehezen megoldható problémává vált. Csíkszékkel együtt Háromszéket is pacifikálnia kellett volna, lehetőleg minél gyorsabban és olyan eszközökkel, melyek nem mérgesítik el teljesen

[60] *Hochbauer* 1998. 28. o. A forrás megjelölése nélkül.

[61] *Demeter* 2003. 35. o. A Soldatenfreund cikke szerint viszont a császáriak közül két fő halt meg és többen megsebesültek. Soldatenfreund, 1852. 70. o.

[62] KA AFA K 1928. 1848-12-16. Stutterheim aznapi jelentése Gedeonnak.

a viszonyt a három ezredet adó területtel. Csík esetében ez sikerült, de Háromszékben éppen ellenkező folyamatok zajlottak, a székelyek támadtak és fenyegették egyik fontos törzsterületét, Brassó vidékét. Az altábornagy úgy ítélte meg, hogy ereje nem elegendő a székelyek letöréséhez ezért Alfred zu Windisch-Grätz tábornagyhoz, a magyarországi császári csapatok fővezérhez fordult erősítésért. A kérés realizálódásáig a Joseph Schurtter vezérőrnagy vezette dandárt Brassóba küldte. Az azonban csak december 18-án érkezett meg, így Brassó nehéz helyzetét egyelőre nem a dandár oldotta meg, hanem egy dragonyostiszt vállalkozó szelleme, ha úgy tetszik rossz szelleme. August von Heydte kapitányról van szó.

A december 5-i sikeres székely támadás után az eresztevényi táborban ült össze az újabb haditanács, melyen felmerült Brassó megtámadásának lehetősége. Dobay nem értett egyet, ám olyan nagy volt rajta a nyomás, hogy nem lehetett más választása, mint a támadás elrendelése. A december 8-ára tervezett felvonulás azonban mégis elmaradt, mert megérkezett Jákó Daniel hadnagy azzal a hírrel, hogy Heydte ismét megjelent Erdővidéken.[63] Választaniuk kellett tehát, hogy tovább támadnak, vagy megvédik azt az Erdővidéket, amelyen már egyszer rajtaütött a dragonyoskapitány. Dobay és Sombori természetesen ez utóbbit pártolta és végül a haditanács az utóbbi mellett döntött.

Erdővidék védelmével kapcsolatban már korábban is történtek intézkedések. Dobay december 3-án nevezte ki az erdővidéki helyi erők vezetőjévé Pap Mihály őrnagyot. Másnap az új parancsnok végigjárta a falvak egy részét és december 5-re Bibarcfalvára gyűlést hirdetett. Az volt a terve, hogy az Ürmösnél vélt ellenséges tábort megtámadja. Közben Erdővidék északi részének falvaiban Daniel Imre királybíró – Heydte meghagyásából – a lőfegyverek összeszedését végeztette. Ennek sikere, a lakosság hozzáállásával kapcsolatban felvethet egy sor kérdést. Kétségtelenül Erdővidék volt talán legkiszolgáltabb helyzetben a háromszéki ellenállás alkalmával. A Baróti-hegység földrajzi értelemben elvágta az ott élőket a szék nagyobbik részétől, viszont megközelíthető volt, Udvarhelyszék felől, az alsórákosi szoroson át Kőhalom felől és az Olt mentén, Brassó irányából. Az Olton túl már ellenséges érzelmű lakosság élt, akik a császáriakat segítették. Nem érezhettek kellő támogatást az ellenállásukhoz, ezért, ahogy Heydte megjegyezte „(Bardóc)szék lakossága, ez nekem meggyőződésem, azonban nem kevésbé bízik és figyel."[64] A kapitány szerint a határőrségnek is csupán a tisztjei [voltak] ellenségesek, az altisztek és a legénység csak félelemből tartott a „lázadókkal." Az altiszteknek még az elmaradt fizetésüket is megígérte, ha felhagynak a szék védelmével. A lakosság azonban inkább a pusztításoktól félt, és nem is alaptalanul, semhogy ismét elfogadja az annyira gyűlölt régi katonai hatalmat.

Heydte közben, december 2-án, már Székelyudvarhelyen volt, ahol várta a csíki küldöttséget a behódoló nyilatkozattal. Reményei a szék helyzetének végleges megoldásáról azonban egyelőre nem valósultak meg. Míg a kapitány Csík pacifikálására várt, portyázó akciót határozott el a Bardóc-fiúszéki Vargyas felé, hogy ott a lakosság lefegyverzését ellenőrizze, illetve a már begyűjtött fegyvereket elszállítsa. Az expedíció gyülekezési helyéül Karácsonyfalvát jelölte ki, ahová Földvárról beérkezett a Savoya-dragonyosok ez-

[63] *Demeter* 1998. 28. o.

[64] KA AFA K 1928. 1848-12-29. Heydte kapitány december 7-i jelentése Gedeon altábornagynak.

redesi osztályának 1. százada és oda rendelte az Alsórákoson álló népfelkelőket is. Természetesen az utóbbi helységet nem hagyta őrség nélkül. Ott maradt Thomassogevich főhadnagy egy különítménnyel, hogy fedezze Kőhalmot, illetve az összeköttetést biztosítsa Kőhalom és Brassó között. Heydte Székelyudvarhelyről a 4. Bianchi-század nyolcvan emberével indult Karácsonyfalvára, ahová december 5-én este érkezett meg.

Másnap reggel, már az egyesülés után, a különítmény elindult Vargyasra. Útközben találkoztak Daniel királybíróval, aki jelentette, hogy az összegyűjtött fegyverek a vargyasi templomban vannak, onnan azonban még nem tudta elszállítatni azokat. Gondját a különítmény oldotta meg és az ott lévő 368 fegyvert kocsikra rakva Karácsonyfalvára szállították,[65] éppen időben, ugyanis Pap őrnagy december 7-én a köpeci, a baróti és a felsőrákosi nemzetőrökkel felkereste Danielt, és visszakövetelte a fegyvereket. A királybíró kénytelen volt menekülni, kastélyát – osztrák források szerint – kifosztották és felégették. Ennek hatására, de lehet, hogy ennek ürügyén, másnap Heydte csapataival elindult Felsőrákosra. Mielőtt a faluba ért volna, a Felsőrákos és Köpec közötti síkon már fegyvereseket látott, akiknek szemmel tartására népfelkelőket és néhány szakasz sorgyalogost rendelt, majd folytatta útját.

A helységhez közeledve parlamenter érkezett Botár Károly századostól, az ott lévő csapatok parancsnokától, hogy a császáriak ne vonuljanak tovább, Heydte azonban válaszképpen, gyalogságának egy részét csatárláncba fejlődtetve, olyan eredményesen demonstrált, hogy a székelyek gyorsan visszavonultak. A császáriak üldözni kezdték őket, aminek során sok foglyot ejtettek, köztük Pap őrnagyot és Botár századost. Más adatok szerint Pap őrnagyot megvesztegetett társai jutatták a császáriak kezére.[66]

Felsőrákoson – kisháborús viszonyokhoz képest – jelentős csapatösszevonásra került sor. A Heydtével odaérkezett Bianchi-század mellett egy román határőrszázad és a 41. (Sivkovich) gyalogezred negyven katonája képviselte a sorgyalogságot, negyven Savoya-dragonyos a lovasságot, ezen kívül szász és román népfelkelők Székelyudvarhelyről, Alsórákosról és máshonnan. Heydte egy levele szerint összesen 200 gyalogossal, 70 dragonyossal és 1700 népfelkelővel rendelkezett.[67] Ehhez érkezett még Hévízről 600 fő, szintén népfelkelők.[68]

December 8-án reggel Heydte magához rendelte azon falvak elöljáróit, amelyek részt vettek a vargyasi kastély elleni akcióban. Felszólította őket, hogy adják ki a résztvevőket és büntetésül fizessenek 5 200 forintot és 480 marhát. A meghatározott időre a falvak teljesítették a kapitány követelését. Daniel 1200 guldent kapott kárpótlásként, a többit Gedeon tábornokhoz küldte. Erről december 9-én a következőket jelentette: „Tegnap már 1300 forint behajtott konvencionális guldent Kőhalomra beküldtem és 290 marhát, ezt ma 1420 konvencionális forint követi, melyet hasonlóan Kőhalomra küldök. Minthogy a románok útközben 200 marhát, melyeket a szászok szállítottak, elszedtek és elhajtottak, mivel nem tudom, hogy a Ön határozata már ne lenne érvényes (az együttműködés-

[65] *Demeter* 1998. 27. o.

[66] *Dragomir* 1944. 43. o. Heydte keltezetlen levele Orgidan prefektushoz. A közölt levél (KA AFA K 1928. 1848-12-35a) a bécsi levéltárban nem található. Továbbá *Egyed* 1978. 157. o.

[67] *Dragomir* 1944. 43. o. Heydte idézett levele.

[68] KA AFA K 1928 1848-12-35. Orgidan jelentése Gedeon altábornagyhoz, közli *Dragomir* 1944. 42. o.

ről – Cs. T.) kérem ezért Orgidan prefektusnak a fontos együttműködést elrendelni."[69] Ugyanakkor egy különítmény Fülébe vonult, és használhatatlanná tették a hámort. Ebben a kis vasüzemben lövedékeket öntöttek a székely sereg számára, ami Heydte előtt sem volt titok. Elkoboztak három láda „vasat" – ahogy a kapitány jelentésében szerepel –, és azt szintén Kőhalomra szállították.

Háromszék megerősítésére december 9-én délelőtt érkeztek be az első csapatok. A hídvégi táborból a Clement és Buczy százados vezette 12. honvédzászlóalj 170 katonája vonult Köpec felé, akik magukkal hozták a két és félfontos lövegüket. Köpecen csatlakozott hozzávetőleg 500 erdővidéki lándzsás és 37 Mátyás-huszár, Incze Daniel főhadnagy parancsnoksága alatt. A csapatmozgást azonnal jelentették Felsőrákosra, ahonnan Heydte késedelem nélkül elindította a csapatait.

A székely csapat a Barót-patakig vonult előre. Az elővédet a honvédek képezték, „ezután egy rossz fehér lovon az úgynevezett ágyú 2 részeges tüzéri fedezettel,"[70] majd a huszárok következtek. Ezt követte a zöm, vagyis a lándzsások. A pataknál már szembetalálkoztak a harcrendbe bontakozott császári erővel, melynek közepét a 4. Bianchi-század és egy román határőr-század alkotta. Egy volt huszárkadét, Hilarius Fenz hadnagy irányította a Savoya-dragonyosszázadot, Heydte saját századát. Az Olt-mentén e kötelék képezte a jobbszárnyat. A balszárnyon zömmel szász és román népfelkelők álltak Thomassegovich főhadnagy és Caballini hadnagy vezetésével, e harcrendi elemet a negyven Sivkovich-gyalogos erősítette. Ott állt a két doppelhaken is. Ugyancsak népfelkelők képezték a tartalékot Joseph Maly hadnagy irányítása alatt. A székelyek vezetői, némi túlzással, 8 000 főre becsülték az ellenség összlétszámát.

A kis székely had mindenesetre vakmerően szembeszállt a tömeggel. Átkeltek a Barót-patakon és felvettek egy sajátos harcrendet. Az egész erőt egyetlen hosszú vonalba állították fel, legalább olyan szélesen, mint az ellenség. Mindenki beállt a sorba, még a lóval nem rendelkező huszárok is a pisztolyaikkal. A tartalékot a huszárok képezték a balszárnyon. Mire ez a harcrend kialakult a császári gyalogság előreküldött csatárlánca már közeledett és rövidesen megkezdődött a tűzharc. Horváth Ignác százados Clement és Buczy századosok beszámolója alapján a következőket írta visszaemlékezésében: „A tüzelés mind két részről megkezdődött, kevés idő múlva egy fél század dragonyos a Savoya ezredéből a sík magaslat két lecsapó szárnya rejtekéből csak egyszerre elő- és a honvédek csatárláncára rohant. Az összesereglése a honvédeknek apró csoportokba már lehetetlenné vált, erre kiáltom a honvédeknek: Hasra! Bújj le! – mit a honvédek igen jól megértve, földre veték magokat. A dragonyosok rohama sebes volt, lovok pedig jól kitartott lovak valának, melyek az előttök hasra fekvő honvédeket sérelem nélkül átugrálták. Ekkor kiáltom ismét a honvédeknek: Talpra, s lőjj! – mit a honvédek a részint nagy sebességben lévő lovokot még az átugráló dragonyosok meg nem fordíttatván, igen jól fölhasználának. A tüzelés keresztül kasul az ugyan előbbi úton visszatérendett dragonyosokra megkezdődék, melynek eredménye lett, hogy 17 ló és 27 dragonyos maradott halva a honvédek között".[71]

---

[69] KA AFA K 1928. 1848-12-39. Heydte kapitány december 9-i jelentése Gedeon altábornagynak. Nicolaus R Orgidan (Orghidan) prefektus a hévízi állomásparancsnok volt.

[70] *Demeter* 2003. 38. o.

[71] Uo.

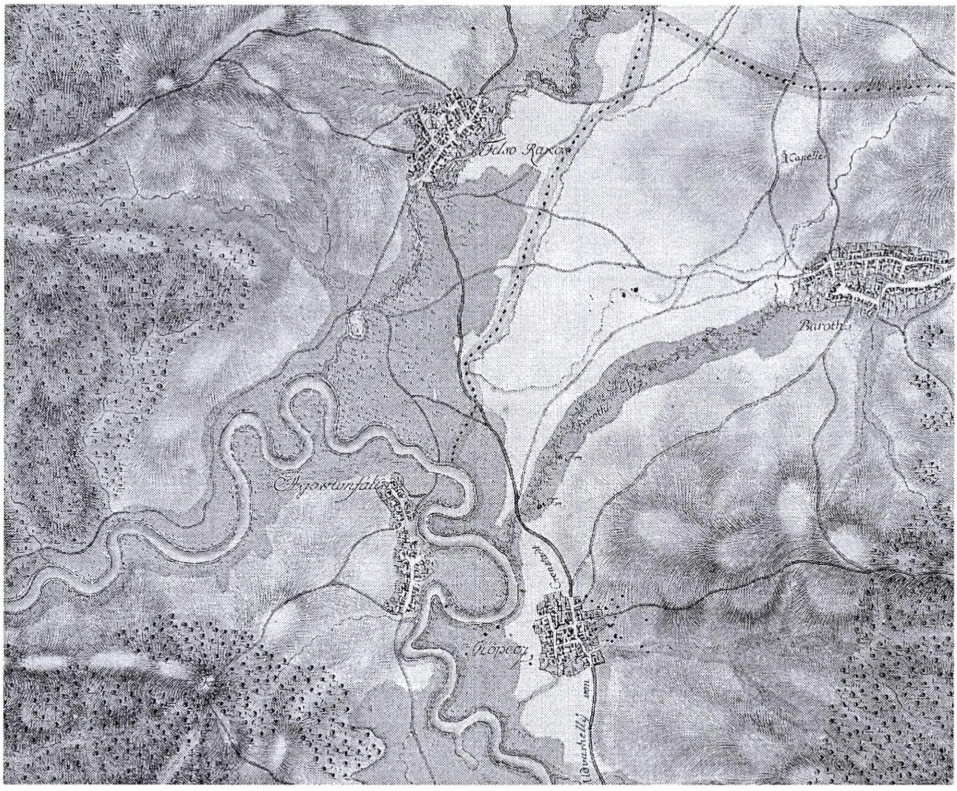

Köpec és környéke a II. katonai felmérésen

A székely haderő ezután a kis siker után már visszavonult, ki hol tudott, átkelt a patakon, és menekült Köpec felé. A császáriak nyomon követték őket, ebben különösen a népfelkelők jártak elől. A faluig tartó üldözés azt eredményezte, hogy a nap legnagyobb vesztesége ott keletkezett. A felkelők felgyújtották, kifosztották Köpecet, a lakosok egy részét meggyilkolták. Heydte bizonyosan jelen volt az eseményeknél, hisz egy helyi puskaműves kétszer is rálőtt, amiért nyomban felkoncolták.[72] Egy császári tiszttől mindenesetre szokatlan, hogy ilyen események folyásának adjon szabad teret. Vélhetően váratlanul nagy veszteségei – különösen dragonyosai sorában – és a székelyek vakmerősége késztethette e minősíthetetlen cselekedetre. Nem tartjuk valószínűnek, hogy ő adott volna rá parancsot, de, bár személyesen jelen volt, nem is akadályozta meg a történteket.

Heydte napi jelentése a következőket tartalmazta: „Nagyméltóságodnak alázatosan jelentem, hogy ma győztes ütközetet vívtam a székelyekkel itt és Köpec között. Sikerült vad futásra kényszerítenem őket. Az erejük lehetett 400 székely önkéntes[73], néhány száz

[72] *Wengen* 1879. 768. o. Az ezredtörténet nem ír Köpec felgyújtásáról és a mészárlásról, sőt azt írja, hogy Heydte még időben felfedte a gyújtogatási szándékot és a reguláris csapatokkal kiűzte a népfelkelőket a faluból. Ez utóbbi lehet, hogy megtörtént, csak jóval később, amikor már égett a falu és sok volt az áldozat. Köpec tragédiájáról többet *Egyed*1978. 158. o.

[73] Így nevezték a honvédeket.

székely huszár, több ezer népfelkelő és 60–80 Kossuth-[74] és székely huszár, egy ágyú, mely kétfontos golyóval lőtt. Az én erőm 66 dragonyosból, 320 fő gyalogosból, 2 doppelhakenből és néhány ezer népfelkelőből állt. Az ellenség nyitott tüzet, bár nagyon hevesen, de nagyon nagy távolságból. Mi közelítettünk és előnyös állásból, elég hatásosan lőttük. A tűz hosszan tartott és miután láttam, hogy az ellenség tüze jelentősen erősebb, mint a mienk, a dragonyosokat két oszlopban a jobbszárnyra meneteltettem és az ellenség ellen olyan hatásos rohamot indítottam, hogy holttestek tömege maradt a dragonyosok szablyája alatt és mindenki vad futásba kezdett. A huszárok nem állták az elég sok szúrást és az elsők voltak, akik menekülni kezdtek."[75] A dragonyosok vesztesége kilenc halott, közte Fenz hadnagy,és tíz súlyos sebesült, a Bianchi-gyalogosoké három sebesült, a népfelkelőktől 14 halott és nyolc súlyosan sebesült volt.[76] A székelyek hét halottat vesztettek az ütközetben, Köpecen pedig ötven polgári lakos esett áldozatul.[77]

Köpec pusztulása nagy felháborodást keltett a székelyek között. Ha Heydte célja az elrettentés volt, akkor éppen ellenkező hatást ért el. Oda vonzotta Háromszék katonai erejének nagy részét, mely gyorsan bosszút akart állni. Heydte megpróbálkozott egy felszólító levéllel, melyben Háromszék feltétlen meghódolását követelte azzal a fenyegetéssel, hogy az egész szék Köpec sorsára juthat. Erre Kovachich Horváth Ignác vagy Gál Sándor százados válaszolt, aki közeli bosszúállással fenyegette meg a császáriakat.[78]

A köpeci ütközet utáni napon a falu füstölgő romjainál már megjelentek a huszárok. Kovachich Horváth százados százharminc emberével Hídvégről vonult Nagyajtáig, onnan küldött járőröket egészen a Barót-patakig. Megállapították, hogy császáriak Felsőrákos Olasztelek felőli oldalán táborba szálltak és ellenőrzésük alatt tartják a területet, egészen Barótig. Este beérkezett Gál százados, aki egyetértett Horváthtal, hogy minél hamarabb támadniuk kell. Ehhez Dobay ezredes megfelelő erőt is biztosított számukra. A kidolgozott terv szerint, a székely erőket két csoportra osztották. Az egyik – Horváth vezetésével – Nagyajtáról Középajtára, majd tovább Szárazajtán át Nagybaconba megy, onnan a támadáshoz Bibarcfalván és Baróton át Olasztelek felé vonul. A másik csoportosítás Gál vezetésével Köpecen át egyenesen Felsőrákos felé vonul és támad. A kétirányú támadással lehetetlenné akarták tenni, hogy Heydte visszavonuljon.

Horváth különítménye 130 huszárból, Butyka százados 150 puskás és 500 erdővidéki lándzsás gyalogosából állt. Gál csapata 180 Mátyás-huszárt számlált Máday főhadnagy irányítása alatt, 120 puskást és 400 lándzsást, valamint két hatfontos ágyúval rendelkezett, Gábor Áron parancsnoksága alatt. Ezeket az adatokat Horváth jegyezte fel, de valószínű, hogy további népfelkelőkkel jelentősen nagyobbra nőhetett a létszám.

Horváth különítménye már december 12-én megindult a kijelölt útvonalon, estére el kellett érniük Nagybacont. Másnap korán meg akartak érkezni Barótra, hogy az ott vélt dragonyosokat meglepjék. Ez azonban nem sikerült, mert a császári előőrs hírt kapott a székelyek mozdulatairól, így visszavonult a táborába. A korai érkezés azért sem sikerült,

---

[74] Mátyás-huszár.

[75] KA AFA K 1928. 1848-12-40. Heydte kapitány Felsőrákosról kelt jelentése Gedeon altábornagynak.

[76] *Wengen* 1879. 768. o.

[77] A katonaveszteségre *Demeter* 2003. 39. o., a polgári áldozatokra *Egyed* 1998. 286. o.

[78] A levélváltást Horváth is leírta, *Demeter* 2003. 40., de ebben az esetben hitelesebbnek véljük a dragonyosok ezredtörténetét. *Wengen* 1879. 769. o.

mert a gyalogosok csak jelentős késéssel érkeztek a Horváth által meghatározott helyre. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy Heydte értesült a székelyek jelenlétéről, Horváth úgy döntött, hogy nem vonul Olasztelekig, hanem a Baróttól északra lévő magaslatról támad. A délelőtti órákban Gál különítménye is felvonult, Köpecet elhagyva átkeltek a Barót-patakon, majd felvették a harcrendet, melyről pontos adatunk nincsen. Ott volt a két hatfontos ágyú, melyet nyilván a lovasság fedezett, a puskásokat Gál – aki kiválóan képezett tiszt volt – előírásszerűen csatárláncba osztva alkalmazhatta. A parancsnok a gyalogság mögé is állított lovasokat „a sorok lezárásáért, és hogy erősítessék a gyalogság."[79] Valójában az ütközetbe e csoportosítás ténylegesen nem avatkozott bele, csupán a lövegek tüze járult hozzá az eljövendő sikerhez.

Heydte kellő figyelemmel kísérte a székelyek felvonulását. Az ellene vonuló sereg létszámát 8–9000 főre becsülte, melyet szerinte négy ágyú kísért, legalábbis a jelentésében így rögzítette. Ezek után – bár az előző napon kapott egy dragonyosszakasz megerősítést – úgy döntött, hogy nem vállalja az ütközetet, hanem visszaveti az ellenséget, majd a Rika-hegyen át elvonul Homoród vidékére. Ennek megfelelően csapatait Felsőrákostól északra állította fel, a Székelyudvarhely felé vezető országút mentén. Elhatározásának megfelelően összeállította a csapata menetrendjét, melyet a Savoya-dragonyosok 1. százada, két román határőr-század, a Sivkovich-gyalogság egy szakasza, a két doppelhaken, és Thomassegovich főhadnagy, illetve Caballini hadnagy népfelkelői alkották. Az oszlopot hátulról a 4. Bianchi-század fedezte. A többi népfelkelő és a Savoya-dragonyosoktól egy szakasz Gustav Bundschuh hadnagy vezetésével a menetet balról biztosította úgy, hogy a Barót felől érkező ellenséggel meg kellett ütköznie.

A császári mozdulatok Horváth Ignác kapitány figyelmét sem kerülték el, bár ő az ellenség egy részének balra húzódásából azt a következtetést vonta le, hogy talán Olasztelket akarják megszállni. Ezt mindenképpen meg akarta akadályozni, ezért sürgősen intézkedett, hogy nyolc huszár, harminc puskás és egy népfelkelő század sietve vonuljon a faluba. Ugyanakkor megszólaltak Gábor Áron lövegei is.

Horváth a következőkben azt tapasztalta, hogy a vele szemben álló csapatok a Kormos-Lángos-pataknál megállnak és szétszóródnak. Erre elindította maradék erejét, mely a patak előtt szétbontakozott, de mire támadásra került volna sor, az ellenség visszavonult. A székelyeket üldözésre rendelte, ami a patakhoz érve majdnem megakadt. A gyalogosok nem találták jó ötletnek, hogy télvíz idején a térdig érő jéghideg vízben átgázoljanak, de Horváth végül mégis kierőszakolta az átkelést. Ráadásul egy dragonyosszakasszal kerültek szembe, de meglepetésre azok is hátrálni kezdtek. Közben Gál minden ellenállás nélkül jutott a falu közelébe. Jelentős események azonban továbbra is csak a jobbszárnyon történtek.

A gyalogság előrenyomulása közben huszárok elfogtak egy Vargyasra siető puskaporos szekeret. Miután akciójukat befejezték, a székely huszárok közül néhányan – a 9. szentkatolnai századból – megtámadták a sorait rendező ellenséget. A császári gyalogság az országúton az erdő széléig vonult vissza és ott igyekezett védelemhez rendeződni. Ebben támogatták őket a dragonyosok, akik előttük fejlődtek csatárláncba. A két fél lovasai pisztolyaikkal és karabélyaikkal lőttek egymásra, miközben Horváth, a saját Má-

[79] *Gál* 2006. 32. o.

tyás-huszár századával igyekezett támogatást nyújtani a székely huszároknak. A dragonyosok rövid harc után hátrálni kezdtek, ám hátrább, egy mocsaras ároknál újra felálltak és igyekezetek állásukat szilárdan megtartani. Törekvésük egy ideig sikerrel is járt, mert Horváth félt a huszárokat beengedni az erdőbe, ugyanis nem tudta, mire készülnek az ellenfél gyalogosai. Saját gyalogsága egyelőre vonakodott az előrevonulástól, így a huszárok végül, részenként, mégis csak behatoltak az erdőbe és rövid harcban felszámolták a dragonyosok védelmét. Erre az időre már megérkezett Gál százados is a lövegeivel, de azokat végül az erdei harcban nem alkalmazták. Az ellenség szervezett védelmének megszűnése után a székelyek már valóban üldözésbe kezdtek, és akiket utolértek, jórészt népfelkelőket, azokat kíméletlenül lekaszabolták. A császáriak kezdetben rendezett visszavonulása végül rendezetlen meneküléssé fajult. Horváth emlékirata szerint az ellenségtől kétszáz embert temettek el, a székelyek részéről hárman sebesültek meg. Más adatok szerint 297 fő esett el a császáriaktól.[80] A huszárok embert nem vesztettek, csak harminchat kard törött el, viszont zsákmányoltak hatvan vágómarhát és három mázsa lőport. Még ugyanaznap a köpeciek bosszúból felgyújtották Ágostonfalvát.[81]

A császáriak visszavonulása tehát inkább hasonlíthatott menekülésre, mint szervezett menetre. Ezt mutatja a következő esemény is, melyet a román határőrezred története örökített meg: „A zöm visszavonulásakor az ezred 4. századától Majoran tizedes, mikor a túlerejű ellenség a dragonyosokat erősen nyomta és már az előfogati parasztok is elmenekültek, a poggyász kocsit, melyen a századpénztár volt, hasonlóképpen a lőszeres kocsikat körültekintően és nagy elhatározottsággal mentette meg, azokat az útról letérve a hegyekbe vezette és hogy ne követhessék őket, a kocsi nyomokat levelekkel fedte el és az összes kocsi még este Homoródra ért."[82]

Heydte este már Homoródról fogalmazott levelet Gedeonnak, amelyben az egész székely haderő támadásáról írt. Jelentette felettesének, hogy a következőkben megpróbálja összeszedni csapatait és fedezni Kőhalmot egy esetleges támadástól.[83] A következő nap áttette székhelyét Székelyzsomborra.

A dragonyoskapitány veresége váratlan fordulat volt. A köpeci győzelem után Gedeon reményteljes módon nézhetett a jövőbe, hisz több helyről is jelentették neki a székely erők visszahúzódását. Ez lehetővé tette, hogy a császári erők ismét megszállják a Háromszék körüli felső-fehér megyei falvakat. Stutterheim december 10-én jelentette, hogy Földvárra előreküldött egy különítményt, hogy felvegye az összeköttetést Heydtével és összehangolják a tevékenységüket.[84] Ugyanakkor már előkészítés alatt volt, a beérkező dandárral együtt indítandó támadás, népfelkelőket és polgárőröket helyeztek el Szúnyogszéken és Höltevényben is. Ebbe a folyamatba nehezen volt beilleszthető Heydte menekülésszerű visszavonulása.

A kapitány próbálta megmagyarázni a kudarc okát. „Nagyon érzem a löveg és lovasság hiányát" – írta még december 13-án este Homoródról.[85] Többször említette a román

[80] *Demeter* 2003. 44. o. és *Egyed* 1978. 159. o.

[81] *Demeter* 2003. 44. o.

[82] *Treuenfest* 1890. 318. o. és Heydte december 16-i jelentése: KA AFA K 1928. 1848-12-73.

[83] KA AFA K 1928. 1849-12-53. Heydte december 13-i jelentése Gedeon altábornagynak.

[84] KA AFA K 1928. 1849-12-41. Stutterheim ezredes december 10-i jelentése Gedeon altábornagynak.

[85] KA AFA K 1928. 1849-12-53.

népfelkelők fegyelmezetlenségét, megbízhatatlanságát. Bizonyára furcsa lehetett a románok számára az a helyzet is, hogy a rebellis magyaroknak van ágyújuk, míg nekik, akik a reguláris császári sereg oldalán harcolnak, nincs. Ennek Heydte december 16-i levelében hangot is adott: „Uram engedje meg, hogy sürgősen kérjem két könnyű tábori löveg ide küldését, mivel ezek nélkül a románokat nehéz előrevinni." A felsőrákosi katasztrófa azonban mégsem okozott nagyobb bajt, mivel a székelyek visszavonultak, valóban önvédelemre szorítkoztak.

A kialakult helyzetet december 18-án döntően megváltoztatta a Schurtter-dandár beérkezése Brassóba.[86] Szinte azonnal megkezdődtek a helyzet tisztázását célzó műveletek a főerő támadásának előkészítésére. Először a Bianchi gyalogezredtől Anton von Mold hadnagy kapott parancsot egy osztag gyalogos és lovas népfelkelővel, valamit néhány huszárral az ellenség kiűzésére Hétfaluból.[87] Erre azért is szükség volt, hogy a Brassó és a Tömösi-szoros közötti összeköttetést helyreállítsák. Sárosi hadnagy ott portyázó katonái, köztük ötven honvéd és negyvenhat Mátyás-huszár nem vették fel a nyílt harcot, hanem mindenhol kitértek és visszavonultak.[88]

A tervezett császári támadás irányához képest a balszárnyra esett Földvár, ahová december 20-án érkezett a 24. (Parma) gyalogezred 3. zászlóalja és a Sivkovich-gyalogezred Landwehr-zászlóalja. Nekik késedelem nélkül támadniuk kellett volna, azonban a szélsőségesen rosszra forduló időjárás megakadályozta azt: a nemere indult rohamra és a nagy hófúvás helyükhöz kötötte a csapatokat. A székelyeket természetesen kevésbé zavarta a szél és már a következő nap megtámadták a császári előőrsöket, de rövid harc után visszavonultak.

A támadás vezetésére kijelölt Stutterheim ezredes december 24-re tette át a támadás kezdetét. Addig szemrevételeztette Hétfalu és Prázsmár vidékét és átvizsgálták Bodola falut is. Az ott lakó csángók akkor alighanem örültek a császári katonák megjelenésének, hisz előző nap a románok Hétfaluban százhúsz ember gyilkoltak le.[89]

A Schurtter-dandár december 24-én végül is Földvárról kiindulva indította meg támadását a közben Hídvégnél gyülekező székely sereg ellen. Bár a székelyek készültek, építettek földsáncokat is, de egy rohamoszlopot alkotó reguláris zászlóalj elfoglalta azokat, és a székely sereg Előpatakon át Sepsiszentgyörgyre menekült. Az ütközet úgy került be háromszéki ellenállással foglalkozó történetírásba, mint amely döntően hozzájárult a nem sokkal később megkötött árapataki szerződés létrejöttéhez. Heydte 1863-ban megjelent munkájában olyan döntő győzelemről írt, melyben a székelyek részéről három gyalogzászlóalj, két század huszár és nyolc löveg vett részt Sombori személyes vezetése mellett.[90] Horváth Ignác kapitány szerint azokban a napokban ott csupán harminc puskás és százhúsz lándzsás állt Incze százados parancsnoksága alatt, illetve ott volt az úgyne-

[86] A dandár állományába tartozott a 24. (Parma) gyalogezred 3. zászlóalja, A 41. (Sivkovich) gyalogezred Landwehr-zászlóalja, a 16. (1. román) határőr-gyalogezred 1. zászlóalja, a 3. (Miksa) svalizsérezred egy osztálya és egy hatfontos üteg. *Nahlik* 1863. 114–115. o.

[87] *Nahlik* 1863. 115. o.

[88] *Demeter* 2003. 45. o.

[89] *Hochbauer* 1998. 70. o. A „véres karácsony" egy hetek óta tartó kölcsönös gyilkosságok, kivégzések, fosztogatások tragikus lezárása volt. A közelben álló brassói polgárőrök csak későn avatkoztak be.

[90] *Heydte* 1863. 207. o.

vezett Kálnoky-féle régi ágyú is.[91] Döntőnek viszont azért nem tarthatjuk ezt az ütközetet, mert a császári erő nem vonult tovább a terveknek megfelelően Illyefalva felé, hanem visszafordult. Ennek egyik fő oka az volt, hogy közben a székelyek ismét megszállták Prázsmárt, vagyis egyáltalán nem ment el a „kedvük" a további harctól. A császáriaknak három gyalogszázadot, egy dragonyosszázadot, két löveget és egy népfelkelő osztagot kellett oda küldeniük, hogy a székelyek visszavonuljanak.[92]

Mindezen események megint óvatossá tették Stutterheimet. Egy erős köteléket állomásoztatott Botfalván, amelyet ugyanúgy, mint a prázsmári csapatokat, folyamatosan foglalkoztatták a székelyek. December 26-án háromnegyed kilenckor két oszlopban, 5–600 gyalogossal, százötven lovassal, egy löveggel és 2400 lándzsás népfelkelővel Bodoláról és Nyén felől támadtak Prázsmár felé. Carl Véver százados, az ottani császári csapatok parancsnoka előtt nem maradt titokban a támadási szándék, készült rá. Hogy a következőkben mi is történt, azt a Bianchi-gyalogezred történetét bemutató könyvben a következőképpen rögzítették: „Az ellenség 1500 lépésre, kétosztagnyi frontszélességben állt fel. Véver százados a túlerő miatt először védekezni akart. A falu előtt felfejlődtette két gyalogszázadát, a dragonyosokat, és felállt a két löveg is. A népfelkelő lovasok egy részével a balszárnyán és a hátában fenyegette az ellenséget. A gyalog népfelkelők egy rohamoszlopot képeztek és minden oldalon könnyen alkalmazni lehetett őket. Éppen rohamra készültek, amikor egy civil, Barabás komisszár, egy hadnaggyal és egy dobossal jött, fehér kendőt lobogtatva. Véver megállította a csapatait, a komisszár közeledett és átadott egy írást békeszerződéssel. Véver átvette és közölte, hogy tovább küldi, mert ő nem tárgyalhat. Az ellenséget ugyanakkor haladéktalan visszavonulásra szólította fel, különben negyed óra múlva támadást helyezett kilátásba. Abban a pillanatban a balszárnyon Nyén felől feltűnt két ellenséges lovas és néhány gyalogos, ami felkeltette a gyanút, hogy az ellenség Bikfalvától is felvonul, a parlamenter küldése csak csel. Véver a komisszárt, mint túszt visszatartotta és a visszaküldött tiszthez fordult, hogy sürgősebben vonuljanak vissza, mert azonnal támad. A székelyek nem várták meg a támadást, hanem Bodola és Nyén felé azonnal visszavonultak."[93]

Közben Heydte ismét parancsot kapott arra, hogy szállja meg Felsőrákost, amit december 24-én, huszonöt fokos hidegben hajtott végre. Ott egy zászlóaljnyi székely gyalogság és egy század lovasság állomásozott, de mindenféle rendszabály nélkül, így könnyen meglepték őket. A székelyek egy része letette a fegyvert, negyvenen fogságba estek a többiek elmenekültek. A dragonyosok a baróti hídig üldözték a huszárokat.[94]

Gedeon tábornok december 26-án a főhadiszállását Vledényből Brassóba helyezte át, ahová másnap Heydte csapatai is bevonultak. A tábornok december 30-ára kitűzte az általános támadás időpontját, az azonban már nem következett be.[95]

December végére a székely ellenállási kedv alábbhagyott. Bíró Sándor, az események résztvevője fogalmazta nem sokkal később, hogy „három hónapi táborozásban népünk a

[91] *Demeter* 2003. 45. o.

[92] *Treuenfest* 1890. 321. o.

[93] *Nahlik* 1863. 116–117. o.

[94] *Treuenfest* 1890. 321–322. o.

[95] A vázlatos tervet ld. a 2. számú mellékleten.

tél dermesztő hidegében elfáradt ..."[96] A népfelkelők, nemzetőrök, határőrök egy része hazament, a táborok létszáma apadt. A székelyeket aggodalommal töltötték el a kudarcok, az egyre erősödő ellenségről szóló hírek és akár az orosz beavatkozás réme is. Talán arról sem kaptak híreket, hogy közben Erdélyben megjelent egy magyar hadtest, mely már Kolozsváron ünnepelte a karácsonyt. A háromszéki had vezetői, a „régi" tisztek e folyamatot úgy értelmezhették, hogy eljött a kiegyezés ideje. A politikai vezetés ugyanakkor még tovább szervezte az ellenállást, az állandó választmány megtiltotta a táborok elhagyását, a Kiskomité szabályozni kívánta a népfelkelés folytatását.

Berde Mózes, Dobay Károly és Sombori Sándor nevéhez köthető, hogy a tárgyalások megkezdése mellett döntöttek. December 28-án az állandó választmány megfogalmazta a tárgyalási alapfeltételeket és megválasztották a békebizottságot. A szerződéstervezetet január 1-én terjesztették Heydte kapitány elé, aki Gedeon tábornok nevében tárgyalt. Rövid egyezkedés után másnap Árapatakon a felek aláírták a szerződést, melynek értelmében a császáriak nem szállják meg Háromszéket, a határőrök megtarthatják fegyvereiket, viszont a 12. honvédzászlóalj katonáit és a Mátyás-huszárokat el kellett távolítani a szék területéről, az ágyúcsövekből pedig, ismét harangokat kellett volna öntetni.[97] Háromszék e szerződés megkötésével időt nyert, egészen addig, míg Josef Bem altábornagy győzedelmes seregei elérték, hogy a császári sereg először ellene összpontosuljon, majd elmeneküljön Erdélyből. A háromszékiek már január 15-én felmondták a szerződést.

Összegzés

Az 1848–49-es magyar szabadságharcot több kisháború is kísérte. A leghosszabb az úgynevezett délvidéki kisháború volt, mely 1848 májusától szünet nélkül tartott a harcok befejezéséig. A másik jelentős terület Erdély volt, ahol 1848 októberétől 1849 március végéig, majd az orosz betöréstől a fegyverletételig zajlottak harcok. Kisháborúnak nevezhető Bem tábornok erdélyi felszabadító hadművelete, még ha önálló, jórészt reguláris csapatokkal vívott küzdelem volt is. Ezen belül is elhatárolható a székelyek harca az agyagfalvi gyűlés után Gedeon altábornagy csapatai ellen.

Hálás feladat a háromszéki ellenállást bemutatása és értékelése, hiszen sikertörténetről írhatunk. A székbeliek önvédelmi harca tökéletesen betöltötte hivatását, megvédték függetlenségüket, megőrizték döntési szabadságukat, ugyanakkor jelentős erőket vontak el más hadszíntérről. Puchner altábornagynak minden katonájára szüksége lett volna az Erdélybe törő Bem ellen, azonban legalább kétdandárnyi erejét lekötötte Háromszék. Ez összes erejének a harmada volt.

A háromszékiek „kisháborúja" klasszikus példája lehet annak, hogy egy adott terület miként tudja minden erőforrását mozgósítani a siker érdekében. Minden „hadrafogható" embert, minden készletet, minden háztartást a sikeres háború szolgálatába állítottak. Amiképpen politikai vezetésen belül, a katonai vezetésben is voltak ellentétek, mindez azonban nem gátolta a csapatok tevékenységét. Amellett, hogy a főbb katonai vezetők, sokszor elveiket félretéve, szervezték a haderő összehangolt tevékenységét, az egyes kö-

[96] Idézi *Egyed* 1998. 289. o.

[97] Az egyezmény szövegét közli *Nagy Sándor:* Háromszék önvédelmi harca. Kolozsvár, 1896. 53. o.

telékparancsnokok döntésképessége, bátorsága, talpraesettsége szinte hihetetlen győzelmeket eredményezett. Sikeres parancsnoknak bizonyult Gál Sándor, Horváth Ignác, Sárosi Ferenc, de még mások is, akik sok kis győzelmet elérve nagyon megkeserítették a császáriak életét. A székelyek tökéletesen kihasználták helyismeretüket, gyorsan és észrevétlenül jelentek meg, majd vonultak vissza, a szemben álló félnek általában nem volt biztos híre róluk. Külön fejezetként kellene Gábor Áron tevékenységéről szólnunk, de szerencsére ezt már többen megtették, most legfeljebb ismét fejet hajtunk működése előtt.

A harcmód megfelelt a kisháborús követelményeknek éppúgy, mint a székelyek évszázados hagyományainak. Az erdők közelségére rendszerint figyeltek, attól csak ritkán távolodtak el. Ha igen, akkor vagy biztosak voltak a dolgukban, vagy vereséget szenvedtek. Ez utóbbi következett be a december 9-i köpeci ütközetben, amikor már későn jöttek rá, hogy vakmerőség volt elvállalni a harcot. A lovasság elleni harcuk viszont a „könynyűlövész" harcászat tökéletes megvalósítása volt. Amikor látták, hogy nincs idejük zárt alakzatot létrehozni, egyénileg oldották meg feladatukat. Ebben a korban még szégyennek minősült egy gyalogosnak lehasalni az ellenség előtt, de ha az egyetlen túlélési esély ez volt, akkor megtették.

A kisháborús sikerhez jelentősen hozzájárult a népfelkelők mentalitása is. Kiképzetlen voltuk ellenére megállták a helyüket, ami nyilvánvaló elkötelezettségüket jelzi. Mutatja ugyanakkor azt is, hogy bíztak saját seregükben. Hihetetlenül fontos volt, hogy a sereget tapasztalt katonák vezették, hogy volt tüzérségük, hogy ott voltak velük a határőrszomszédok. A legfontosabb tényező azonban mégis az volt, hogy saját földjüket védték. Horvát írta, hogy a Kormos-Lángos-patakon már nem akartak átmenni a székelyek, nem csak a hideg víz miatt, hanem mert az már nem az ő földjük volt.[98]

A szemben álló félnek már nem volt ilyen szerencséje a népfelkelőkkel. A szász és román harcosok esetében hiányzott az igazi motiváció, őket jóformán kirendelték a háborúba. Ezért azután különösen megviselte őket a kudarc. Hiába állt minden népfelkelő kötelék élén egy császári tiszt, mégsem bíztak eléggé a sikerben, az első veszteségek után bizonytalanná váltak. Ismét Horváthra hivatkozunk, amikor felidézzük azt a történetet, amikor három huszár úgy megriasztott egy népfelkelő tábort, hogy azok az erdőbe menekültek, ahol azután egymásra lövöldöztek.[99]

A kisháború velejárójának kell tartanunk a rablásokat, fosztogatásokat, gyújtogatásokat. Ez mind a két oldalon sok szerencsétlenséget okozott. A falvakat, a lakosságot ért súlyos csapások elsősorban a nehezen fegyelmezhető népfelkelőkhöz köthetőek. A tragédiák közül azonban Köpec esete mindenképpen kiemelkedik, egyrészt a sok áldozat miatt, másrészt pedig azért, mert egy császári tiszt legalábbis végignézte az eseményeket. Magyarországon is égettek fel falvakat, a császáriak például Bősárkányt, az oroszok Losoncot, viszont már előző nap kidobolták a döntést, így a lakosságnak volt ideje értékeit összeszedni és kimenekülnie. A köpecihez hasonló pusztítás irreguláris csapatokra volt jellemző és szinte kizárólagosan a mellékhadszíntereken.

Háromszék ellenállása – legalábbis 1849 nyaráig – megakadályozta, hogy ellenség lépjen a szék területére, majd többezer embert biztosított Bem számára. Ennél nagyobb sikert aligha érhettek volna el.

---

[98] *Demeter* 2003. 42. o.

[99] *Demeter* 2003. 44. o.

KA AFA K1928	Kreiegsarchiv Wien, Alte Feldakten, Brigade unter Gedeon. 1848–1849. Karton 1928
Demeter 1998.	*Demeter László:* Erdővidék a szabadságharcban 1848–1849. Barót, 1998.
Demeter 2003.	*Demeter László:* Kovachich Horváth Ignác alezredes emlékirata az 1848–49-es forradalom és szabadságharc székelyföldi eseményeiről. In. Határvidék 1762-1918. 1. k. Szerk.: *Demeter Lajos.* Sepsiszentgyörgy 2003.
Dragomir 1944.	Revoluţia Românilor din Transilvania în anii 1848–49. Szerk.: *Silviu Dragomir.* Vol. I. Sibiu, 1944.
Egyed 1998.	*Egyed Ákos:* Erdély 1848–1849. I. k. Csíkszereda, 1998.
Egyed 1978.	*Egyed Ákos:* Háromszék 1848–1849. Bukarest, 1978.
Gál 2006.	*Gál Sándor* életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból. Előszó: *Egyed Ákos.* Kísérő tanulmány és kronológia: *Csikány Tamás.* Fordította és utószó: *Zágoni Zsolt.* Csíkszereda, 2006.
Heydte 1863.	*Heydte, August:* Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen. Leipzig, 1863.
Hochbauer 1998.	A Barcaság 1848–1849-ben. Szerk.: *Hochbauer Gyula.* Szecseleváros, 1998.
Jakab 1880.	*Jakab Elek:* Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848–1849-re. Budapest, 1880.
Kővári 1861.	Okmánytár az 1848–49-i erdélyi eseményekhez. Szerk.: *Kővári László.* Kolozsvár, 1861.
Nahlik 1863.	*Nahlik, Johann Edlen von:* Geschichte des kais. kön. 55. (63.) Linien-Infanterie Regimentes Baron Bianchi. Brünn, 1863.
Orbán 1868.	*Orbán Balázs:* A Székelyföld leírása. III. k. Pest, 1869.
Principien 1876.	Prinzipien der Kriegskunst. Handbuch den Kriegsführung der Gegenwart. Dritte Band. Prinzipien des kleinen Krieges und den Feldbefestigung. Viertes Buch. Kleiner Krieg. Leipzig, 1876.
Soldatenfreund, 1852.	Oesterreichischer Soldatenfreund. Zeitschrift für militärische Interessen. 1852. február 7. V. évfolyam 17. szám. Das Gefecht bei Honigberg in Siebenbürgen.
Treuenfest 1890	*Treuenfest, Gustav Ritter Amon von:* Geschichte des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 46. Feldzeugmeister Géza Frh. Fejérváry de Komlós-Keresztes von 1764 bis 1850 erstes Siebenbürger Romanen-Grenz-Infanterie-Regiment Nr. 16. Wien, 1890.
Wengen 1879.	*Wengen, Friedrich von der:* Geschichte des k.k. öst. 13. Dragoner-Regiments Prinz Eugen von Savoyen. Brandeis, 1879.

1. SZÁMÚ MELLÉKLET

A Déli Hadsereg mozgó seregteste

Hadosztályparancsnok Gedeon altábornagy

1. dandár. Parancsnoka: Schurtter vezérőrnagy

Bianchi-gyalogság	2 zászlóalj
Leiningen-gyalogság 3. zászlóalja	1 zászlóalj
szász mozgó nemzetőrség	1 zászlóalj (közelebbi megjelölése a sikeres hadművelet után)
román mozgó nemzetőrség	1 zászlóalj (közelebbi megjelölése a sikeres hadművelet után)

háromfontos üteg
vegyes utászszázad
Kikülönítésnél lesz megfelelő lovassága vagy a gyalogdandárhoz szervezik (?), azonban csak a szükséges időben.

2. dandár. Parancsnoka: Kalliany vezérőrnagy[100]

Károly Ferdinánd főherceg-gyalogság	2 zászlóalj
Siskovich-gyalogság Landwehr-zászlóalj	1 zászlóalj
szász mozgó nemzetőrség	1 zászlóalj (közelebbi megjelölése a sikeres hadművelet után)
román mozgó nemzetőrség	1 zászlóalj (közelebbi megjelölése a sikeres hadművelet után)

fél hatfontos gyalogüteg

Lovasdandár. Parancsnoka: Báró Rehmen ezredes a Savoya dragonyosoktól[101]

Miksa főherceg-svalizsérek	2 osztály
Savoya-dragonyosok	2 osztály
székely huszárok	1 osztály 3. dezsáni szárnnyal
román irreguláris lándzsás lovasság	1 vagy 2 osztály

hatfontos üteg
A beosztott tüzérségen kívül a 2. hatfontos üteg, mint tartalék tüzérség marad a seregtest parancsnok speciális feladataihoz és a megszokott szolgálatfeladatokra a gyalogdandárhoz lesz beosztva.

[100] Joseph Kalliany.

[101] Peter Rhemen.

Gyalog-, egyúttal tartalékdandár, nagyszebeni elhelyezésben, a parancsnoka előzetesen a legidősebb törzstiszt.

Báró Uracia gránátos zászlóalj[102]	1 zászlóalj
Turszky-gyalogság	fél zászlóalj[103]
szász vadász szabadcsapat	1 zászlóalj
1. román határőrezred 3. zászlóalja	1 zászlóalj
szász mozgó nemzetőrségtől	1 zászlóalj (közelebbi megjelölése a sikeres hadművelet után, szervezésük a fogarasi kerület népfelkelőiből Ursz hadnagy[104] vezetésével)
román mozgó nemzetőrségtől	1 zászlóalj (közelebbi megjelölése a sikeres hadművelet után, szervezésük a fogarasi kerület népfelkelőiből Ursz hadnagy vezetésével)

4. gyalogüteg azonban csak kiegészítve

Helységek állománya

Brassóban: később meghatározva, addig marad a mostani helyőrség
Nagyszeben: itt található a tartalék dandár
Fogarason: később meghatározva, éspedig az 1. román határőrezred legénysége adja
Segesváron: marad a jelenleg ott található két század az 1. román határőr ezredtől, mellette két század a Bianchi-gyalogságtól. Ez utóbbi amikor a medgyesi mozgó különítményhez kerül, akkor arra az időre csak az 1. román határőrezred két százada marad.
A gyulafehérvári erőd: az 1. román határőrezred osztályai teljes egészében, ha ezeket beosztják a mozgó különítményhez, a Bianchi-gyalogság váltja fel.

Az Északi Hadsereg mozgó különítménye

4 zászlóalj a 2. román határőrezredtől Urban alezredes parancsnoksága alatt
1 zászlóalj a bukovinai határ kordontól
1 század a Miksa-svalizsérektől
1 ütegnyi löveg
Továbbá a még a különben Északkelet-Magyarországról és Galíciából valamennyi beérkező csapat, továbbá a mozgó nemzetőrség és a népfelkelők Szolnok és Krassó megyéből

Puchner altábornagy[105]

KA AFA K1928. 1848-12-7. eredeti, német nyelvű tisztázat.

[102] Helyesen báró Joseph Urraca őrnagy gránátos zászlóalja.

[103] 62.(Turszky) gyalogezred, erdélyi kiegészítésű.

[104] David Ursz hadnagy a 16. (1. román) határőr ezredtől.

[105] Dátum nélküli irat, de a mellette szereplő irat alapján október 25-e körül keletkezhetett.

2. SZÁMÚ MELLÉKLET

A Háromszék elleni hadművelet terve, 1848. 12. 27.

Heydte csapatai:

Kőhalom[**nak**] és Hévíz[**nek**] két századdal megszállva kell maradnia, Kőhalmon és Hévízen egy-egy román század,[106] együtt népfelkelőkkel, akik Hévízen Grupp százados parancsnoksága alatt maradnak. A szászok állandó tábora Kőhalom és Segesvár közé átköltözik Steinburg százados egyetértőleges vezetésével.

Dorsner ezredesnek intézkedés Sepsibükszád és Székelyudvarhely megszállása érdekében.

A három század románnak 450 tűzfegyvere van, amiből leszámítjuk Heydte erejét. Ez marad ezután a közös hadművelethez, ha Heydte kapitány[**t**] még nem számítjuk és Udvarhely biztosítására

Heydte rendelkezésére áll: 600 fő gyalogos, 230 fő lovas, 3 háromfontos löveg, népfelkelők.

A földvári kulcspont:

Riebel őrnagy gondjaira bízva 600 fő gyalogossal, 3 löveggel és egy szárny lovassal. Hozzá tartozik a hévízi és a kőhalmi őrs Nagyszeben és Fogaras fedezése miatt. A Riebel őrnagy feladata, hogy míg az 1. (Schurtter) dandár Földvárról és a 2. (Stutterheim) dandár Brassóból előrevonul Sepsiszentgyörgy[**re**], tartalékot képez és fedezi az Oltot Botfaluig. Ha a körülmények engedik, az erejének nagyobbik részével az oszlopok után vonul.

Az 1. balszárnyi Schurtter-dandár áll: a Károly főherceg[107] gyalogezred 250 gránátosából, a Parma-gyalogezred 3. zászlóaljából 740 fő, a Sivkovich-gyalogezred Landwehr-zászlóaljából 900 fő, összesen 2040 fő és 6 hatfontos löveg Sichrowsky főhadnagy vezetésével.[108] Nemzeti népfelkelőkkel (kiegészítve – Cs.T.)

Ez az oszlop nagyrészt az elővéd és utóvédbe beosztva. Földvárról Botfalván át Szászhermányba rendelve, ahol a 2. oszlop 1801 gyalogosa, 2 század dragonyos 3 hatfontos és 3 háromfontos löveg csatlakozik.

Az 1. és 2. dandár a hadműveleti erő, melynek a feladata 1. nap a hadművelet megkezdése, az egyesülés, mely Szászhermányban, Barcaszentpéteren és Prázsmáron történik.

2. nap: menetel a 2. dandár az 1. dandár egy részével a Feketeügyön át Kökösre, a hidat birtokba veszi és lehetőleg előrevonul Uzonig és lehetőleg Szentiváig[109]. Prázsmáron marad egy tartalék. (Kevés sorkatona, a román népfelkelők egy része a menet fedezésére.)

3. nap: támadás Kökösről és Uzonból Illyefalva felé, Szentivánnak megszállva kell maradnia, figyelemmel a kézdivásárhelyi út felé. Ezen utóbbi előrevonulás alatt a tartalék Prázsmárról Kökösön át Uzonra vonul előre.

4. nap: Szentiván megszállva marad, az 1. és 2. dandár Sepsiszentgyörgy felé működik és lehet, hogy állást kell foglalnia Sepsiszentgyörgy birtokba vételéhez.

Az előrevonáskor a két dandár oszlopainak egy magasságban kell menetelniük – nagyobbára harcrendben – tekintettel a terepre, főleg a lövegek miatt, a népfelkelőknek a szárnyakon lépcsőzve. Az utász osztag a sáncszerszámokkal és az ácsokkal az elővédnél. Gerendákat vigyenek ma-

---

[106] A 16. (1. román) határőr gyalogezred két százada.

[107] 3. (Károly főherceg) gyalogezred gránátosai.

[108] Josef Sichrowsky főhadnagy az 5. tüzérezredtől.

[109] Szentiványlaborfalva.

gukkal a kökösi hídhoz, az osztag egy utásztiszt parancsnoksága alatt álljon, a hídverésben gyakorlott legénység álljon rendelkezésre.

A kőhalmi kulcspont Hévízzel együtt a szász tábort parancsnokló báró Heydte kapitány úrral, vagy a száguldó huszárok és a román lovasok alkotta századdal, Földvár, Szászhermány Botfaluval Barcaszentpéterrel megszállva marad, ahogy Brassóban is visszamarad a Turszky-gyalogezred 17. százada és 800 nemzetőr, pozíciós[110] és egyfontos lövegekkel.

Kőhalmon és Hévízen 2 század román 500 népfelkelővel Grupp és Phillipovich százados[111] vezetésével.

Földváron Riebel őrnagy 600 fő gyalogossal két löveggel és egy szárny lovassággal.

Szászhermányban és Barcaszentpéteren a Ferdinánd Miksa főherceg svalizsérezred egy osztálya három löveggel, szász népfelkelők, és a dezsáni huszárok, és 150 lovas népfelkelő.

Botfalván egy puskás század a Leiningen-gyalogezredtől és szász népfelkelők, hasonlóképpen Heydte kapitány parancsnoksága alatt, mint a tartalék népfelkelők az érintett napokon. Az illető helyeken energikus fellépés szükséges.

Vereség esetén a 2. dandár Szászhermány, Prázsmár felé, Brassó megszállásához vonul, az 1. dandár visszahúzódik Szászhermányra, Barcaszentpéterre, Botfalván álló tartalék Újfalura indul, a földvári állásban lévők, mint elővéd szerepelnek ezután.

Lovas és gyalogos útmutatók minden oszlopnál, illetve zászlóaljnál ...

Busek őrnagy[112] egy osztály svalizsérrel a 2. dandárhoz rendelve, ellenben a dragonyosok az 1. dandárhoz.

KA AFA K1928. 1848-12122a., eredeti, német nyelvű, hevenyészett fogalmazvány.

[110] Általában nehéz löveg.

[111] Stanislav Phillipovich százados a 16. (1. román) határőr gyalogezredtől. Grupp századost nem sikerült azonosítani.

[112] Báró Carl Buseck őrnagy, a 3. (Miksa) svalizsérezred tisztje.

Tamás Csikány

THE LOCAL WAR OF HÁROMSZÉK IN DECEMBER 1848

Summary

The concept of "local war", as a category in military strategy, appeared in the special literature of the 18th–19th centuries for the first time. At that time, attempts were made to define its types, principles and the possible methods of its implementation. The term was usually applied to a limited scope of activities by regular, irregular or territorial troops in the secondary theatres of operations. This kind of fighting, also referred to as "partisan war", generally followed, completed and supported the armed conflicts of the period. "Local wars" also took place in Southern Hungary and in Transylvania during the 1848–1849 Hungarian War of Independence. Out of those events, the study discusses and analyses the "defensive" war in Háromszék (South-Eastern Transylvania) in December 1848. The resistance of the Székelys evolved so successfully during that month that the Imperial-Royal Armed Forces had to direct and station two brigades there. The events in Háromszék provide an excellent example of how to devote all the capacity, all the human and material resources of a region to successful resistance; how to take advantage of local geographical conditions; and how to utilise the commitment of people for the defence of national interests.

Tamás Csikány

LA PETITE GUERRE DE HÁROMSZÉK EN DÉCEMBRE 1848

Résumé

La notion de la «petite guerre», comme une catégorie de l'art militaire, est apparue pour la première fois aux 18e–19e siècles dans la littérature spécialisée. C'est à cette époque qu'on a essayé de définir ses types, ses principes et les possibilités de la mettre en pratique. Ce genre de guerre et de méthodes de combat concernaient, en général, des opérations limitées, menées par des troupes régulières, semi-régulières ou territoriales sur des théâtres d'opérations secondaires. Ces événements, nommés également guerres de partisans, accompagnaient, complétaient ou soutenaient la plupart des guerres de l'époque dont la guerre d'indépendance hongroise en 1848–49, surtout dans le Sud du pays et en Transylvanie. Parmi ces batailles de «petite guerre», l'étude présente et analyse le combat «d'autodéfense» de Háromszék en décembre 1848. La résistance des Szeklers y était si efficace ce mois-là, que l'armée impériale et royale a dû y diriger deux brigades. L'exemple de Háromszék illustre bien comment on pouvait mettre au service de la résistance l'ensemble des ressources humaines et matérielles, exploiter au mieux l'engagement des hommes et les conditions géographiques militaires pour faire valoir les intérêts nationaux.

Tamás Csikány

DER KLEINKRIEG VON HÁROMSZÉK IM DEZEMBER 1848

Resümee

Der Begriff des „Kleinkrieges" als Kriegskunstkategorie erschien das erste Mal in der Fachliteratur des 18–19. Jahrhunderts. In dieser Zeit versuchte man, seine Arten, Prinzipien und die möglichen Arten der praktischen Realisierung zu bestimmen. Unter dieser Weise des Krieges, bzw. der Kriegsführung verstand man in der Regel die Tätigkeit der auf den Nebenkriegsschauplätzen kämpfenden regulären, halbregulären und volksaufständischen Truppen mit eingeschränktem Ziel. Die Kriege der Ära wurden im Allgemeinen von diesen als Partisanenkrieg bezeichneten Ereignissen begleitet, ergänzt und unterstützt. So war es auch im ungarischen Freiheitskampf von 1848–49: im Südland und in Siebenbürgen gab es ständig „Kleinkriegskämpfe." Von diesen stellt die Studie den „Selbstverteidigungskampf" von Háromszék im Dezember 1848 vor und analysiert diesen. Der Widerstand der Sekler entfaltete sich in diesem Monat so erfolgreich, dass die kaiserlich-königliche Armee gleich zwei Brigaden hierher lenken, bzw. hier einsetzen musste. Der Widerstand von Háromszék ist ein hervorragendes Beispiel dafür, wie ein gegebenes Gebiet, ein Seklerstuhl, die gesamte Kapazität, seine menschlichen und materiellen Ressourcen für den erfolgreichen Widerstand mobilisiert werden konnte, wie die militärisch–geografischen Verhältnisse des Gebietes und das Engagement der Menschen zur Geltendmachung der nationalen Interessen am besten genutzt werden konnten.

Тамаш Чшкань

МАЛАЯ ВОЙНА ПРИ МЕСТЕЧКЕ ХАРОМСЕК В ДЕКАБРЕ 1848 ГОДА

Резюме

Понятие „малая война" как категория военного искусства появляется впервые в специальной научной литературе XVIII–XIX веков. Именно тогда попытались определить виды, принципы и возможные способы ее практического осуществления. Под этим видом войны или вонных действий как обычно подразумевались ведущиеся с ограниченной целью боевые действия регулярных, полурегулярных или народно-ополченческих войск, на второстепенных твд. Войны этого периода, как правило, до конца сопровождали, дополняли и поддерживали события, которые назывались также партизанской войной. Так происходило это и в венгерской освободительной борьбе 1848–1849 гг. В Южных провинциях и в Трансильвании до конца велись боевые действия категории „малых войн". Из них в данной статье рассматриваются и анализируются боевые действия, связанные с „самообороной," в декабре 1848 года. Противостоянине секейцев в этом месяце было настолько успешным, что кайзровско-королевские вооруженные силы были вынуждены направить сюда для борьбы две бригады, действовавшие здесь длительное время. Сопротивление Харомсекейцев является отличным примером того, каким образом можно было обратить в целях успешного сопротивления а полную мощность людские и материальные резервы данной территории, каким образом можно было наиболее эффективно использловать патриотизм бойцов и военно-географические условия для реализации национальных интересов.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára

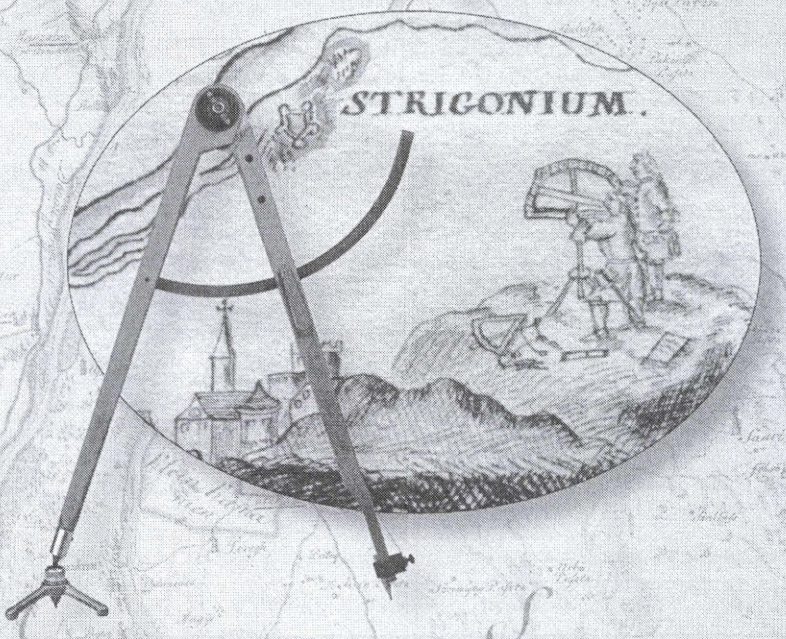

Jankó Annamária

Magyarország katonai felmérései 1763–1950

Argumentum